

כיצד לשמור על הרגיעה השברירית בהר הבית

כיצד לשמור על הרגיעה השברירית בהר הבית
תרגום מאנגלית. תדריך קבוצת המשבר הבינלאומית מ' 48, 7 אפריל 2016

I. רקע

למרות ההסלמה בהפגנות ובהתקפות אלימות ברחבי ישראל ובגדה המערבית, הרחבה הקדושה, שיהודים מכנים הר הבית ומוסלמים מסגד אל-אקצה/אל-חראם א-שריף, שקטה כפי שלא הייתה זה שנים אחדות. הרחבה, שהיא בעלת חשיבות עליונה מבחינה דתית ולאומית ליהודים ולמוסלמים, לישראלים ולפלסטינים, הייתה פעמים רבות מוקד להתלקחותן של מחאה ואלימות, וכך גם בהסלמה הנוכחית. הרגיעה המפתיעה כיום היא פועל יוצא של הבנות חשאיות בין המלך הירדני עבדאללה לראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו, אשר הושגו בשנת 2014 וחוזקו בשנת 2015. אך כאשר לוח השנה העברי מתקרב שוב לעונת החגים ופעילים משני הצדדים מגבירים את מאמצייהם במקום, ההבנות החשאיות לגבי הגישה לאתר יעמדו למבחן. קבוצת המשבר הבינלאומית קראה בעבר לחזק את ה"סטטוס-קוו", הסדר בלתי רשמי מאמצע המאה ה-19 לפיו מנוהלת רחבת ההר, גם מאז שישאל כבשה אותה ב-1967. המשך ה"סטטוס-קוו" חיוני גם היום, אך בטווח המידי יש לייחס חשיבות עליונה ליישום ההבנות בנוגע לגישה אל רחבת ההר.

כאשר השיח הפוליטי בישראל מקדיש תשומת לב גוברת לשאלת הזהות היהודית, וציונים-דתיים מתחזקים הן בממשלות ישראל והן במפלגת השלטון הליכוד, שוחרי מקדש, אשר תובעים זכויות נוספות ליהודים ברחבה, זוכים לתמיכה גוברת בקרב הציבור היהודי. גם אם הסיכוי למימושה של תביעתם המשולשת – גישה יהודית בלתי מוגבלת להר הבית, תפילת יהודים וריבונות יהודית – נמוך מאוד בעתיד הקרוב, העיסוק הבולט בסוגיה עורר מחזק את חששות הפלסטינים כי ישראל מתכוונת לחלק את האתר הקדוש, כפי שעשתה ב-1994 במסגד אברהימי (מערת המכפלה) בחברון לאחר מאות שנים של שליטה ופולחן מוסלמים בלעדיים במקום. הפלסטינים בירושלים מרגישים שננטשו על ידי אש"ף, הרשות הפלסטינית וירדן, ונוטלים לכן על עצמם את ההגנה על מסגד אל-אקצה, בין היתר על ידי הפחדת היהודים הדתיים הקוראים תיגר על ה"סטטוס קוו" ועל ידי השלכת אבנים על שוטרים ישראלים.

כתוצאה מכך, בשנתיים האחרונות ראש הממשלה והמלך מצאו את עצמם בהתייעצויות חרום, ישירות ועקיפות, בעידודו של מזכיר המדינה האמריקאי ג'ון קרי, לגבי ניהול האתר בכדי לצמצם את ההתנגשויות בין המשטרה הישראלית לצעירים הפלסטינים ברחבה הקדושה ובסביבתה. מערך ההבנות שהושג בעקבות השיחות ב-2014, אושרר ב-2015 ומאז יושם באופן קפדני יותר. הוא כולל ארבע התחייבויות: שלוש מצד ראש הממשלה נתניהו ואחת מצד המלך עבדאללה. נתניהו התחייב למנוע עליית חברי כנסת אל רחבת ההר, לאחר שחלקם השמיעו הצהרות דרמטיות לגבי ריבונות ישראלית בהר והחלפת כיפת הסלע במקדש יהודי; להימנע מהטלת מגבלות גורפות האוסרות כניסת מוסלמים לרחבה על בסיס גיל או מגדר – פעולה שמשטרת ישראל נקטה בה לעתים קרובות כאמצעי בטחון (שהשיג בדרך כלל תוצאות הפוכות); למנוע משוחרי מקדש פרובוקטיביים להגיע לאתר ולהגביל את מספר שוחרי המקדש הנכנסים בכל יום. ההתחייבות המכרעת שהמלך עבדאללה נטל על עצמו הייתה למנוע מצעירים פלסטינים מסוימים, שהינם לעתים קרובות משליכי האבנים של יום המחרת, להתגנב לאתר בלילה.

מכלול ההבנות הבלתי כתובות הרגיע את המצב ברחבה, וזאת אף שהן נותרו עמומות וחלקיות ולמרות שהן מסוות מחלוקות עמוקות יותר. זו הסיבה לכך שתהיה זו טעות לחשוב כי הרגיעה היחסית באתר כיום, תהיה ארוכת ימים. שוחרי המקדש קוראים תיגר כבר עכשיו על ההגבלות שהוטלו עליהם, ובמידה מסוימת של הצלחה. הפלסטינים הצעירים במזרח ירושלים אינם סבלניים יותר כלפי פעילות שוחרי המקדש מכפי שהיו ב-2014 ו-2015. כל שחיקה באיפוק של ממשלת ישראל, אמתית או פרי שמועה בלבד, תגרור באופן כמעט וודאי תגובה פלסטינית.

החסרונות של ההסדר הנוכחי מבחינת הצדדים רבים, שכן כל אחד מבעלי העניין העיקריים – ישראל, ירדן ובמידה פחותה גם הרשות הפלסטינית – מוצא עצמו נתון בין אינטרסים מתחרים. כל צד מתמודד עם לחצים מבפנים לקדם את האינטרס הלאומי שאינם מוגשמים במציאות הנוכחית: עבור הישראלים, גישת יהודים, פולחן וריבונות; עבור ירדן, להיתפס כמי שמוכנה להתייצב מול ישראל; ועבור הרשות הפלסטינית, להיראות כמי שעומדת מול ישראל וירדן וחותרת לריבונות פלסטינית על האתר. אך עבור המנהיגים הלאומיים, הרצון לשמר את השקט בשטח ואת יחסי השכנות אינו פחות חיוני, בפרט בהתחשב במלחמות הניטשות באזור. בשנים האחרונות כל הממשלות המעורבות, ובפרט ישראל, נעו הלוך ושוב בין האינטרסים הפנימיים לאלה החיצוניים. מתח זה איננו צפוי להשתנות בקרוב.

הקושי האמיתי טמון בכך שישראל למעשה סיפחה את מזרח ירושלים, כך שגם אם מפלגת השלטון והקואליציה היו פחות אוהדות כלפי סדר היום הדתי לאומי, עדיין היה עליהן לעשות שמיניות באוויר כדי להימנע מהחלת החוק הישראלי, אשר אוסר הגבלת גישת יהודים ותפילתם באתרים הקדושים ליהדות, על רחבת החר. יהיה קשה גם להסביר ליהודים בישראל מדוע יש להגביל את הריבונות שלהם על האתר הקדוש ביותר ליהדות. אך כדי לשמור על האיזון הנוכחי ביחסים עם הפלסטינים בירושלים, הרשות הפלסטינית וירדן, נתניהו נדרש להתייחס לרחבה הקדושה לאור הדגש ששמים בני-שיחו הערבים לגבי מעמדה הבינלאומי כשטח כבוש. עד שתגיע ישראל להסכם רשמי עם אש"ף וירדן – שאיננו חייב להיות הסכם קבע – אשר יחייב את ישראל לא פחות משמחייבים אותה חוקיה האחרים, כל ראש ממשלה ישראלי יאלץ לאזן בין אינטרסים מתחרים. מצדה של עמאן, ניסיונותיו הנחושים של הפרלמנט הירדני לסיים את היחסים הדיפלומטיים עם ישראל בתגובה לפעולותיה ברחבת החר העמיקו עוד את הדילמות הניצבות בפני המלך עבדאללה.

פוליטיקאים וגורמי ביטחון פעלו לאור מתחים אלו באמצעות מהלכי מדיניות חשאיים שגובשו בחטף בתגובה למשברים ובמקרה של ישראל – לעתים תוך הפרה ניכרת לעין של החוק הישראלי, על מנת להגיע להבנות. המחויבות להבנות החשאיות שנחלו הצלחה כה רבה היא בראש ובראשונה אישית, היינו בין נתניהו למלך עבדאללה, לא בין ישראל לירדן. כל עוד שניהם נותנים עדיפות ליחסים ביניהם ומכפיפים לרצונם את המערכות המקומיות כל זמן שהם בשלטון, ההסכם יחזיק מעמד. אך במידה ויחולו שינויים בחישובים האישיים שלהם, או במידה והם יסיימו את תפקידם, ההבנות עלולות להתפוגג וביחד איתן המשך היציבות.

בעלי עניין בינלאומיים כמו ארצות הברית – אשר למרות העדיכה במעמדה בחלקים מהמזרח התיכון עודנה המתווך הערבי-ישראלי הבלתי מעורער – ובעלי עניין אזוריים בעלי השפעה על ישראל, ירדן והרשות הפלסטינית, בין השאר במפרץ הפרסי, חייבים לוודא שההבנות יישארו בתוקף. יש לנקוט בצעדים חיוניים נוספים לחיזוק ה"סטטוס-קו". ירדן צריכה להעניק לפלסטינים דרך לבטא את צרכיהם ורצונותיהם בכל הקשור לניהול הרחבה, כדי לענות בצורה טובה יותר על חששותיהם. על ישראל לאפשר לירדן למלא תפקיד בולט יותר בהסדרת הגישה לרחבה ולאתרים שעליה, כפי שעשתה לפני שנת 2000, וזאת כדי להגביר את האמינות והלגיטימיות שלה. ישראל יכולה ליזום שיה פנים-יהודי לגבי השאלה מה אפשר ומה אי אפשר להשיג בהר הבית בעתיד הנראה לעין בהתחשב במגבלות הפוליטיות והחוקיות. הצעדים האלה, אם יתבצעו במקביל להתקדמות כלשהי לקראת יישוב הסכסוך, עשויים לפתוח פתח לשינויים באתר לטובת כל הצדדים. אך אם יישום הבנות עבדאללה-נתניהו ייפסק, הצעדים האלה לא יוכלו להינקט והשקט היחסי יתפוגג.

II. סיפורן של שתי הסלמות

א. ההסלמה הראשונית ב-2014

ההסלמה בת ששת חודשים שפקדה את ירושלים באמצע 2014, במידה לא מעטה בגין המתרחש ברחבה, הגיעה לקיצה בנובמבר, בעקבות ההבנות בין המלך עבדאללה לראש הממשלה נתניהו.¹ מטרתן הייתה לשוב ולחזק את ה"סטטוס קוו" לאחר שנים רבות של פעילות יהודית ופולטינית אינטנסיבית לגבי ההר אשר לעתים אף הייתה אלימה.² אך הפרות חוזרות ונשנות של ההבנות האלה, כמו גם העמימות לגבי הטיפול בשאלת הגישה לרחבה והפולחן בה בתקופות של אלימות פוטנציאלית, עזרו לתדלק את הגל הבא של האלימות, שפרץ באמצע 2015.

לפי גורמים המעורים בפרטים, כאשר המלך נפגש עם ראש הממשלה בעמאן ב-2014, נתניהו הבטיח למנוע מכל חברי הכנסת והפוליטיקאים הישראלים להיכנס לרחבה הקדושה; להימנע מהטלת מגבלות על כניסת מוסלמים ופולטינים המבוססות על גיל ומגדר; ולהגביל את הגישה של שוחרי המקדש.³ גורמים ישראלים רשמיים אינם מכחישים התחייבויות אלה, אלא מדגישים במקום זאת את ההתחייבות שנתן עבדאללה: סיוע בהשגת בטחון ברחבת ההר, בפרט על ידי מניעת כניסתם הבלתי חוקית של צעירים פלסטינים – אשר למרות שמתחם מסגד אל-אקצה סגור בלילה, מצליחים להתגנב אליו כדי לקיים לטענתם פולחן לילי מיוחד [אל-איתקאף], והופכים למשליכי האבנים של יום המחרת.⁴ לאחר שהושגו ויושמו הבנות 2014 המהומות נרגעו, אך אפשר לזקוף לעמידה העקבית יחסית של שני הצדדים בהתחייבויותיהם רק חלק מהצלחה. לוח השנה ממלא גם כן תפקיד מרכזי: האווירה נרגעה עם סיום מבצע צוק איתן בעזה באוגוסט 2014 וחשוב לא פחות – כאשר חודש הרמדאן וחגי תשרי הסתיימו באוקטובר 2014. בפברואר 2015, ירדן החזירה את שגרירה לתל אביב לאחר שהחזירה אותו לעמאן בתגובה לכך שישאל מנעה לחלוטין כניסת מוסלמים לרחבת ההר במשך יממה בראשית נובמבר 2014, לאחר ניסיון התנקשות באחד הבולטים מקרב שוחרי המקדש.

ב. ההסלמה ברחבת ההר ב-2015

באמצע 2015, כאשר החגים הדתיים – היהודיים והמוסלמיים גם יחד, ובפרט אלה בהם ממלאת רחבת ההר תפקיד מרכזי – יצאו שוב לדרך, המתחים שבו ועלו. מאות אלפי מוסלמים מבקרים במסגד אל-אקצה, בעיקר בשבוע האחרון של חודש הרמדאן, שחל ב-2015 באמצע יולי; במקביל לכך, החל בלוח השנה היהודי מחזור הזיכרון לציון חורבן בית המקדש – בין י"ז בתמוז לתשעה באב – שבעקבותיו חגים דתיים בהם מילא המקדש תפקיד מרכזי בעבר, ועבור חלק מהיהודים גם כיום. שוחרי המקדש,

¹ ההסלמה ב-2014 מתוארת בהרחבה בדו"ח המזרח התיכון מס' 159 של קבוצת המשבר הבינלאומית, "על מצבו של הסטטוס קוו בהר הבית", 30 ביוני 2015.

² תדריך זה מתייחס אל הסדר לגבי ניהול רחבת ההר אשר מקובל על ישראל ועל ירדן, כ"סטטוס קוו" (עם גרשיים). לפי הסדר זה בהר מתקיימת תפילת מוסלמים בלבד ויש גישה אל רחבת ההר לכל. המונח סטטוס קוו (ללא גרשיים) מתייחס אל המצב הקיים. ההבחנה בין שני שימושים אלו במושג אינה תמיד די ברורה. "הסדר בלתי כתוב זה, הידוע כ"סטטוס קוו" הינו ירושה של ה"סטטוס קוו" המקורי, צו עות'מני מהמאה ה-19... מטרתו הייתה להיות הסדר זמני אשר ישקף וימשיך את המצב שהתקיים בהר אחרי מלחמת 1967 עד שיושג פתרון קבע לסכסוך על ירושלים. ההבנה של כל צד את ה"סטטוס קוו" שיקפה במידה רבה את התפיסה הסובייקטיבית שלו לגבי המצב הנוכחי". ראה רוברט בלצ'ר, "צרות באדמה הקדושה", פורייין פוליס, 4 בנובמבר 2015.

³ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 5 בנובמבר 2015.

⁴ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם פקיד ממשלה ישראלי המעורב בניהול הרחבה, ירושלים, 4 בנובמבר 2015. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם פקיד ממשלה ישראלי שהיה אז מעורב בניהול הרחבה, ירושלים, ינואר 2016. כאשר הווקף סוגר את השערים בשעה 22:00, הוא מלווה החוצה מהאתר את כל המתפללים, למעט בודדים הנשארים לעיתים לתפילת לילה. כל השערים סגורים במהלך הלילה, ובכל זאת צעירים פלסטינים נמצאים לפעמים במקום כשהאתר נפתח מחדש ב-7:00. דיפלומטים ירדנים הסבירו שיכולתה ורצונה של עמאן למנוע כניסה בלתי חוקית נמצאת בזיקה למעמדה ולדרגת השליטה שלה באתר הקדוש. כאשר משטרת ישראל פורצת את השערים ומסתערת על הרחבה, היא פוגעת במעמדו של הווקף בעיני המתפללים. לפרטים ראו: דו"ח המזרח התיכון מס' 159 של קבוצת המשבר הבינלאומית, "על מצבו של הסטטוס קוו בהר הבית", 30 ביוני 2015.

אשר מתגייסים במספרים גדולים יחסית להגיע לרחבת ההר לציון מועדים אלה, זוכים בתקופה זו של השנה לתמיכה פוליטית רחבה יותר בישראל.

כאות לבאות וכעדות לאי-הבהירות בהבנות מנובמבר 2014, אשר דנה אותן מראש לכישלון, כאשר היה לירדן ולישראל מידע מודיעיני אמין על כך שב-6 ביולי 2015 – בו חלו במקביל י"ז בתמוז והיום התשע-עשרה של הרמדאן – קבוצה של כעשרים צעירים מחברון תכננה להשליך אבנים ולמנוע בדרכים נוספות גישת יהודים לרחבה, לשתי הממשלות הייתה הערכה שונה מאוד לגבי סוג התגובה הנדרש. גורמים ירדנים דרשו שישראל תמנע באופן זמני כניסת לא-מוסלמים ותעניק למוסלמים עדיפות בגישה, כפי שקרה בימים האחרונים של הרמדאן לפני שנת 2000, כאשר לירדן היה תפקיד מרכזי יותר בקביעת מדיניות הכניסה לאתר. מתן עדיפות למוסלמים בזמני משבר נעשתה על בסיס ההנחה, שישראל וירדן היו שותפות לה דה-פקטו עד סף שנות התשעים, שזכויות התפילה של מאות אלפי מוסלמים לא צריכות להיות בנות ערובה לאלימות נגד ציבור יהודי שהיה אז בגדר תופעה שולית של ממש.⁵

עשור ומחצה לאחר מכן, כאשר מגבלות על גישת יהודים לרחבה מעוררות הרבה יותר מחלוקת בישראל, אין זה מפתיע שתגובתו של נתניהו הייתה לגמרי אחרת. הוא דחה את התביעה הירדנית ובמקום זאת התעקש על כך שהווקף הירדני יעצור את משליכי האבנים הפוטנציאליים.⁶ המציאות הפוליטית בישראל השתנתה, בוודאי מאז 2000 אבל אפילו מאז ראשית 2015, כאשר ראש הממשלה הפגין שליטה יחסית על הרחבה הקדושה. כך למשל, בעת הקצאת תפקידי השרים בממשלה שהקים בעקבות בחירתו מחדש בפברואר 2015, קיבל נתניהו הבטחות אישיות מחברי הממשלה שלא יעלו להר הבית ולא יציגו חקיקה המתירה תפילת יהודים שם. הם עמדו בהבטחותיהם לזמן מה⁷ אך באוגוסט 2015, מעט לפני שהחלו חגי תשרי, גורמים אחרים הצטברו והביאו להקשחת העמדה הישראלית: הדתיים-לאומיים, שרבים מהם רואים במדינת ישראל את ראשית תהליך הגאולה ומייחלים לכך שבית המקדש ימלא בו תפקיד מרכזי⁸ – חזקים יותר בממשלה הנוכחית; הממשלה הזו נחשבת מינית יותר מקודמותיה; והרוב של ראש הממשלה בכנסת תלוי במושבו בודד, מה שמגביל את יכולתו לאכוף איפוק על בעלי ברית מרדנים. כמו כן, הדתיים-לאומיים הצליחו לייצר לחץ מתמשך בשאלת זכויות היהודים בהר הבית, אשר זכה לתמיכה ציבורית גוברת והפך לסוגיה במערכת הבחירות, כאשר ברקע ניצבה גם ההצבעה על ראשות מרכז הליכוד בדצמבר 2015.

כאשר הווקף סרב לתביעת ישראל, המשטרה סגרה את הרחבה הקדושה לכניסת יהודים ואחרים שאינם מוסלמים, כאמצעי מנע. הווקף כפה את רצונו על ממשלת ישראל, אך היה לכך מחיר: שוחרי המקדש החלו למנף את התקרית כדי להכריח את הממשלה להתנגד בעתיד ל"סחיטה באלימות" כדבריהם.⁹ שבועיים מאוחר יותר, ב-26 ביולי בו חל תשעה באב, נשאו מאמציהם פרי. הפעם, כאשר צעירים פלסטינים השליכו אבנים על המשטרה הישראלית, שר הפנים גלעד ארדן סרב לסגור את האתר לכניסת יהודים ובמקום זאת ציווה על המשטרה להבטיח את גישתם החופשית – כולל בקבוצות גדולות במיוחד של 30 איש, שלאחת מהן הצטרף, באישורו של ארדן, שר החקלאות אורי אריאל ממפלגת הבית היהודי. המשטרה פרצה לרחבה וסגרה את המפגינים הצעירים בתוך מסגד אל-אקצה, אשר בכניסתו הם השתמשו כמקלט להשלכת אבנים.¹⁰

⁵ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 5 בנובמבר 2015.

⁶ ה"ווקף" הוא מושג כללי למוסד מוסלמי המנהל אתרים קדושים ואתרי צדקה. הרחבה הקדושה מנוהלת על ידי ווקף זה מאות בשנים. תחת המנדט הבריטי השליטה הייתה נתונה בידי המועצה המוסלמית העליונה, גוף מקומי שבסיסו בירושלים. לאחר מכן, בעקבות מלחמת העצמאות בשנת 1948, הווקף הירדני שבסיסו בעמאן נטל את השליטה.

⁷ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם יועץ לראש הממשלה, ירושלים, 27 במאי 2015. שרת התרבות מירי רגב, מהפוליטיקאים הקולניים ביותר בעניין זה, נמנעה לחלוטין מעליה להר, לאכזבתם של שוחרי המקדש. גם שר החקלאות אריאל כיבד את האיטור על עליה להר. יושב ראש ועדת הפנים של הכנסת, שאחראית גם על בקרת המשטרה כולל ברחבת ההר, הביע את עמדתו לפיה מטרת ההבנות היא למנוע מהאזור להפוך למוקד לפעילות שוחרי המקדש, כפי שהיה בעבר. הוא קטע באופן מפתיע את הדיון הראשון של הוועדה בעניין זה מרגע שהרוחות התלהטו, ומנע יוזמות נוספות לדיון. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם חבר מרכז הליכוד, 17 ביוני 2015.

⁸ דו"ח המזרח התיכון מס' 147 של קבוצת המשבר הבינלאומית, "הציבור הדתי-לאומי והסכסוך הישראלי-פלסטיני", 21 בנובמבר 2013.

⁹ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם רב דתי-לאומי, קדומים, 20 ביולי 2015.

¹⁰ עומרי מניב, "התקרית שליבתה את המהומות בהר הבית", חדשות 10, 26 ביולי 2015.

אחרי מעט יותר מחודש ההסלמה החריפה, כאשר שלושה ימים לפני ראש השנה, לאחר ששמע שיש סכירות גבוהה להשלכת אבנים, ארדן הורה למשטרה להחיל מחדש את מגבלות הגיל והמגדר על כניסת מוסלמים להר הבית מהן נתניהו התחייב בשנה הקודמת להימנע, תוך התעלמות מהערכת מפכ"ל המשטרה כי הצעד יוביל להתנגשויות רחבות היקף. ישראל גם הוציאה אל מחוץ לחוק שתי עמותות אסלאמיות, של פעילים המכונים "מורביתון", אשר נהגו להתעמת עם מבקרים יהודים דתיים שסיירו ברחבה הקדושה.¹¹

בדומה למה שהתרחש ב-2014, הפלסטינים ראו בצעדים הישראליים הקדמה ל"חלוקת אל-אקצה", שפירושה לטענתם התרת תפילה ליהודים והקצאת זמני או אזורי תפילה נפרדים עבורם, וזאת לאחר מאות שנים של פולחן מוסלמי בלעדי באתר.¹² נדמה היה שלמחאה הערבית בשנה הקודמת, כמו גם להבטחות שנתנה ישראל למלך עבדאללה, לא היו כל משמעות. שוב נאסרה בימי שישי הגעתם של אלפי פלסטינים למקום בעוד שיהודים הסתובבו באופן חופשי ברחבת ההר. שוב נראה היה שישראל מנסה לצמצם את מספר המתפללים המוסלמים.

התגובה תאמה את חששותיהם של ראשי מערכת הביטחון בישראל. ההפגנות הפלסטיניות הסלימו במהלך ראש השנה כאשר פלסטינים ניסו למנוע גישת יהודים לרחבה על ידי השלכת אבנים ונפצים, ובתגובה לכך משטרת ישראל מנעה ממשליכי אבנים בפוטנציה מלהתגנב מעל חומות המתחם, בעיקר באמצעות פריסת כוחות בהיקף חסר תקדים ואף הצבתם על גגו של מסגד אל-אקצה. המשטרה הישראלית גם עצרה את הפלסטינים במחסומים ברחבי העיר העתיקה ומזרח ירושלים ואסרה באופן חסר תקדים על כניסת פלסטינים שאינם גרים בעיר העתיקה או עובדים בה, למשך 48 שעות. אמצעים אלה העבירו את האלימות מהרחבה אל רחובות העיר ומעבר לה. כאשר פחות משבועיים לאחר מכן חל חג הסוכות, שהוא אחד משלושת הרגלים בהם נהוג היה לעלות למקדש וכעת הוא מושך את המספר הגדול ביותר של מבקרים יהודים אל הר הבית, ההתנגשויות התחדשו, והציתו את גל המתיחות הנוכחי שנמשך עד היום. רק לאחר היום האחרון של סוכות, כאשר החלה האלימות לגאות, אסר נתניהו בפומבי על כניסת חברי כנסת לרחבת ההר.¹³

ג. "אינתיפאדת ירושלים" ותוצאותיה

אירועי הדקירה והירי על ישראלים בידי מפגעים פלסטינים צעירים, לכאורה ספונטניים, ללא מעורבות ארגונים או פלגים, התפשטו ברחבי ירושלים, הגדה המערבית וישראל גופא. במקביל חלה עליה במחאה העממית של פלסטינים מול עמדות הצבא הישראלי ברחבי ובקרבת הגדה המערבית ורצועת עזה; באלה נראה שישנה מעורבות של פלגים מסוימים, במיוחד פת"ח, במטרה להגביל את היקף ההפגנות יותר מאשר להעצים אותן (מחאות אלו דעכו בחודשים האחרונים). בהידרש להיגיון שמאחורי "אינתיפאדת ירושלים", כפי שהיא מכונה, הפלסטינים מונים מספר גורמים – ובהם היעדר כל ענישה על אלימות מתנחלים, כישלון שיחות השלום והברוטאליות הבלתי הכרחית המופנית כלפי תוקפים פלסטינים כאשר הם אינם מהווים עוד סכנה. אך הגורם המרכזי לדעת מרבית הפלסטינים, וודאי בשלושת החודשים הראשונים, היה הסכנה שמשקפה לטענתם לאל-אקצה.

כך התברר שהבנות 2014, שהיו אמורות להבהיר את הטעון בירור בנוגע לסטטוס-קוו ולשדרג את מעמדו, היו זקוקות בעצמן לאשרור, שיפור והבהרה.¹⁴ עם התפתחות המשבר, ההבנות היו רציונל מוחשי לפעילות מזכיר המדינה האמריקאי ג'ון קרי באזור. קרי, שביקש לקטוע באיבה את הסכנה

¹¹ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם לשעבר בשירות הביטחון הכללי בעל קשרים במשטרת ישראל, ירושלים, 25 באוקטובר 2015. אחד משוחרי הר הבית תיאר את חווית העימות: "[המורביתון] מתקרבים אל הפנים שלך, למרחק של סנטימטרים ממש, כך שכאשר הם צועקים הם ממלאים אותך ברוק, והם חוסמים את דרכך". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון בירושלים, ינואר 2016.

¹² הקצאת זמני תפילה נפרדים נתפסת כצעד לקראת החלפתו בסופו של דבר של המסגד בבית מקדש שלישי. ראו: עופר זלצברג, "התפוררות הסטטוס קוו בהר הבית", בחיפוש אחר שלום (בלוג קבוצת המשבר הבינלאומית), 7 באוקטובר 2015.

¹³ "נתניהו אוסר על שרים וחברי כנסות לעלות להר הבית", טיימז אופ ישראל, 8 באוקטובר 2015. "העברנו מסר מדי יום ביומו כדי לדרוש את החלת האיסור. כשעשה זאת [נתניהו], כבר היה מאוחר מדי". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, תל אביב, 8 בפברואר 2016.

¹⁴ ברק רביד, "קרי מבקש לשדרג את ההבנות בין ישראל לירדן לגבי הר הבית", הארץ, 20 באוקטובר 2015.

להתקוממות בהיקף מלא, שיש סוברים שהייתה קיימת, חיפש גם אמתלה לחידוש התהליך המדיני. הוא הצליח לעזור למנהיגים הישראליים והירדנים לאשר מחדש את הבנותיהם לגבי הרחבה הקדושה, אך לא הצליח להביא את המנהיגים הישראליים והפלסטינים להתבסס על ההבנות ולהתקדם מהן הלאה.

המסע הבהול של מזכיר המדינה לאזור הניב ב-24 באוקטובר 2015 שורה של הבנות גלויות בין ארצות הברית לירדן, אותן הוא הציג יחד עם שר החוץ הירדני נאסר ג'ודה. להבנות התלוותה עוד באותו היום הצהרה ישראלית, ואילו המלך עבדאללה פרסם הצהרה משלו בבוקר המחרת.¹⁵ ההכרזות הנפרדות אותן על ההידרדרות החמורה ביחסי ישראל וירדן. המלך, שזעם על ההתעלמות, הבוטה לדעתו, של ראש הממשלה נתניהו מההסכם האישי ביניהם מהשנה הקודמת, סרב לפגוש את ראש הממשלה ואף לענות לשיחות הטלפון שלו;¹⁶ הוא איים שאם ישראל תפר שוב את התחייבויותיה, ירדן תבחן מחדש את הסכם השלום בין השתיים מ-1994.¹⁷

בהצהרתו הבטיח נתניהו לכבד את תפקידה של ירדן ברחבה הקדושה, אישר מחדש שלישראל אין שום כוונה לחלק את הרחבה, וקידם בברכה שיתוף פועלה מוגבר, בפרט בסוגיית הביטחון ברחבה, בין הרשויות הישראליות לווקף הירדני. אולי חשוב מכל, הוא הבטיח שישראל "תמשיך לאכוף את המדיניות הוותיקה: מוסלמים יתפללו בהר הבית, ולא-מוסלמים - יבקריו".¹⁸ עבור נציג ממשלה ישראלי, לא כל שכן ראש ממשלת ישראל, הייתה זו הצהרה חסרת תקדים. בעבר, גורמים ישראלים תיארו את איסור התפילה היהודית ברחבת ההר כאמצעי זמני, פועל יוצא של צרכי בטחון מידיים. זאת בפרט לאחר שבית המשפט העליון העניק ליהודים את הזכות להתפלל שם והטיל אחריות על מערכת הביטחון להצדיק את הפרת הזכות הזאת.¹⁹ בהצהרתו, נתניהו העלה את מה שנחשב לאילוץ זמני לדרגת מדיניות קבועה.

עבדאללה מצדו, לא הזכיר את שיתוף הפעולה הביטחוני עם ישראל אך גם לא הכחיש את טענת נתניהו שירדן הסכימה לו, וסימן בכך, לדעת גורמים המעורים בפרטים, הסכמה שבשתיקה.²⁰ ירדן החלה למעשה כבר במאי לאותה שנה, לחזק את היכולות של הווקף באתר, לאחר שהובך בעת ביקורו של השופט העליון הירדני באל-אקצה, כאשר דרשותיו הופסקו שוב ושוב בידי מתפללים פלסטינים אשר טענו כי ירדן איננה מגינה כיאות על המקום.²¹ במקביל להצהרה המשותפת עם מזכיר המדינה קרי

¹⁵ "הערות לעיתונות עם שר החוץ הירדני נאסר ג'ודה", 24 באוקטובר 2015. www.state.gov/secretary/remarks/2015/10/248703.htm; mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2015/Pages/Statement-by-PM-Netanyahu-regarding-the-Temple-Mount-24-Oct-2015.aspx; סוכנות הידיעות פטרה, "הסטטוס קוו בירושלים בעל חשיבות עליונה בשבילנו, אומר המלך", 25 באוקטובר 2015. http://www.petra.gov.jo/Public_News/News_Details.aspx?lang=2&site_id=1&NewsID=220517&CatID=13

¹⁶ "המלך הרגיש שנתניהו חזר בו מהבטחות מפורשות שנתן כאשר התארח בארמון המלך, והביט למלך בעיניים. הוא אמר לקרי שהבטחות חדשות מצד נתניהו תהינה חסרות משמעות". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 5 בנובמבר 2015. זו הסיבה לכך שהמלך התעקש שנתניהו יהיה הראשון להצהיר על מחויבותו המחודשת, ובפומבי.

¹⁷ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם ישראלי רשמי, ירושלים, 25 בנובמבר 2015. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 5 בנובמבר 2015.

¹⁸ "הצהרת ראש הממשלה נתניהו בנושא הר הבית", שם.

¹⁹ בעבר, כאשר קריאת התיגר באה דווקא מבית המשפט העליון, המדינה הסבירה שהיא מכירה בזכות הזאת אך מימושה נמנע על ידי משטרת ישראל, אשר רואה בתפילת יהודים בהר סכנה לסדר הציבורי. שמואל ברקוביץ', "המעמד של הר הבית והכותל המערבי במשפט הישראלי", מכון ירושלים ללימודי ישראל, 2001, עמ' 45. יש מומחים המפרשים את הצהרת נתניהו כאות לכך ש"ישראל יתרה על זכות התפילה במקום". נדב שרגאי, מומחה לסוגיית הר הבית, הרצאה ציבורית, ירושלים, 18 בנובמבר 2015. שוחרי המקדש מתכננים להפנות שוב את העניין לבית המשפט העליון, בטענה שהצהרה סותרת זכויות המעוגנות בחוקי יסוד. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם פעיל בכיר בקרב שוחרי המקדש, ירושלים, 15 במרץ 2016.

²⁰ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם לשעבר בשירות הביטחון הכללי בעל קשרים במשטרת ישראל, ירושלים, 25 באוקטובר 2015. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 5 בנובמבר 2015. ראו גם הערה 2 לעיל.

²¹ ביקורו של השופט העליון הירדני ב-22 במאי היה ניסיון של עמאן לתת מענה לעלייה בפופולריות ובהשפעה של תורכיה בקרב המתפללים במסגד אל-אקצה, בעקבות ביקורו של השר התורכי לענייני דת במקום ב-15 במאי 2015. מאות פעילים קידמו את פניו של השר התורכי, שהוזמן על ידי השייח' איכרימה סברי לשאת דרשה בתוך המסגד. השר התורכי נאם על חידוש החליפות העות'מאנית, מה שנתפסה כעקיצה כלפי עמאן ואיום על סמכותה

באוקטובר, הסכימה עמאן להגביר את כוחו של הווקף על ידי הגדלת מספר השומרים מ-170 ל-250,²² לפנות למכובדים ממזרח ירושלים בבקשה "להשאיר את החראם [הרחבה הקדושה] מחוץ לחישובים הפוליטיים", להגדיל את מספר עובדי הווקף המנהלים את האתר ביום מ-250 ל-500 עובדים ולוודא את יכולותיהם ונאמנותם.²³

אף שיש בישראל מי שחושש שחזוק מעמדו של הווקף עשוי יום אחד לפגוע בטענות ישראל לגבי ריבונות על הרחבה הקדושה, בטווח הקצר הדבר פועל לטובתה של ישראל. גורמים במשטרת ישראל מקדמים בברכה קיומו של שותף ערבי בעל יכולות על ההר.²⁴ יועץ לנתניהו הדגיש מנגד את ההיבט הפוליטי של שיתוף הפעולה: "אנחנו רוצים לחזק את ירדן על חשבונם של הפלסטינים [ברמאללה]".²⁵ מסיבה זו, ישראל העלימה עין מכמה יוזמות חדשות וצנועות בהיקפן של הווקף, שנועדו לכבוש את ליבו של הציבור הפלסטיני: הנחת צינורות כיבוי אש, הפעלת רכבי ניקוי קטנים וחיידוש השימוש במשרדים על רחבת ההר שננטשו בעבר.²⁶ חלק מהשינויים הם חסרי תקדים מאז 1967 ולכן כמה פקידים אמריקאים סבורים שהם מהווים הפרה של ה"סטטוס קוו".²⁷

אלה היו השינויים המשמעותיים ביותר שחלו ברחבה הקדושה מאז ההסלמה החריפה שהביאה את מזכיר המדינה קרי לאזור, ועם זאת מרבית תשומת הלב התקשורתית באותה עת התמקדה בסוגיה אחרת: ההסכמה להציב מצלמות על הרחבה כדי לספק סרטונים בזמן אמת, שיאפשרו לכאורה לזהות איזה צד מפר את ההבנות. אך התוכנית המקורית, לאפשר "תוך ימים" את התקנת המצלמות שישדרו למשטרת ישראל, לווקף ולעמאן, לא יצאה לפועל עד כה.²⁸ הפרטים שהיו מעורפלים עדיין כשקרי עזב

של השושלת האשמית על הרחבה הקדושה. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם מנהיג פלסטיני ממזרח ירושלים, 20 ביוני 2015. התקרית עם השר התורכי הצטרפה לתקרית קודמת שהטילה צל על השאיפות של רמאללה לבסס את מעמדה באתר, כאשר באמצע יוני 2014 תקפו מתפללים פלסטינים באבנים ובקריאות עוינות את מחמוד חבש, ראש בתי המשפט השרעיים של הרשות הפלסטינית, והכריחו אותו להימלט תחת הגנת משטרת ישראל דרך שער המוגרבים שבשליטת ישראל. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם מומחה ישראלי, 24 בנובמבר 2015. התקריות האלה מדגימות הן את כוחם והן את חולשתם של ערביי ירושלים ברחבה הקדושה: הם יכולים להביך אחרים, אבל אין להם סמכות משל עצמם.

²² זאת לאחר הגדלה קודמת של מספר השומרים מ-120 ל-170 במהלך 2014. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, תל אביב, 2 בנובמבר 2014.

²³ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 15 בנובמבר 2015. היישום צפוי להיות איטי, שכן השומרים, שנוכח להיותם הם בדרך כלל פלסטינים מירושלים, צריכים לעבור הכשרה בעמאן. "עריכת רפורמה בווקף היא קשה מאוד. כאשר עובד מפוטר, מאשימים אותו שאנחנו בועטים החוצה את הירושלמים, אנחנו מתמודדים עם תביעות לבתי הדין לעבודה בישראל וצריכים להתמודד עם מתחים מול הפלג הפוליטי אליו משתייך העובד המפוטר". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 15 בנובמבר 2015.

²⁴ "עדיף שהם יעסקו בשיטור של ההמון מאשר אנחנו". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם קצין משטרה בכיר במחוז ירושלים, ירושלים, 15 באוקטובר 2015. עד סוף שנת 2016 צפוי המספר הכולל של השומרים לעמוד על 195 בלבד. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, תל אביב, 8 בפברואר 2016.

²⁵ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם ישראלי רשמי, ירושלים, 25 בנובמבר 2015.

²⁶ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 15 בנובמבר 2015; תצפית קבוצת המשבר הבינלאומית, 1 בנובמבר 2015. ישנה גם "כבאית" שעומדת מאז אוגוסט מחוץ למשרדי הווקף ברחבה העליונה של ההר, מיד לפני הכניסה לכיפת הסלע. זוהי למעשה מכונת עם כתריסר מטפי כיבוי, סולם וצינור כיבוי אש ארוך. גורמים ירדנים ביקשו שוב ושוב ממשלת ישראל להפעיל יכולות כיבוי אש עצמאיות, על בסיס התקרית מ-1969 בה אוונגליסט נוצרי אוסטרלי הצית את מסגד אל-אקצה. גורמים בווקף מצביעים על כך שלמסגד יש רק דלת כניסה ויציאה אחת, וטוענים כי במידה והיא תעלה באש גורלם של הנמצאים בפנים ייחרץ, אלא אם יהיו לווקף אמצעי כיבוי אש באתר עצמו. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם חבר מועצת הווקף, ירושלים, 7 בינואר 2016.

²⁷ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט אמריקאי, תל אביב, 1 בדצמבר 2015. עם זאת, ישראל ממשיכה להטיל וטו על יישומן של כעשרים תכניות שיקום של הווקף הממתנות זמן רב לאישור, כולל תיקון מתקני הטהרה המזוהים ושיפוץ חלקים מאולם התפילה במסגד מרוואני. ביצוע העבודות האלה יחזק מאוד את מעמדו של הווקף במזרח ירושלים ומחוצה לה, אך יעורר קרוב לוודאי התנגדות חריפה בתוך ישראל, כולל אצל ציבורים חילוניים שעשויים לראות בעבודות הפרה של הסטטוס קוו. כדברי אנליסט ישראלי, "בסופו של דבר ישראל, כמו תמיד, מאפשרת לשותף הערבי שלה להציב שומרים רבים וטובים יותר, אך לא יותר מזה". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון בירושלים, פברואר 2016.

²⁸ קארין לאוב וג'וזף פדרמן, "ירדן וישראל מתכוונות להזרים סרטונים ממצלמות אבטחה באתר הקדוש", אסושייטד פרס, 27 באוקטובר 2015.

את האזור הופנו לצוות פעולה טכני.²⁹ להתנגדות מקורות רבים: הפלסטינים חוששים שהמצלמות ישמשו לזיהוי ואיתור מפגינים, הישראלים מסרבים לאפשר לווקף להציב את המצלמות בעצמו והירדים מתמהמהים בתיאום התקנת המצלמות ביחד עם ישראל, בפרט לאור הביקורת הפלסטינית. בינתיים, צרפת מצידה הציעה להקים כוח בקרה בינלאומי על בסיס אותה מטרה: וידוא השמירה על ה"סטטוס קוו".³⁰ אך התועלת של המפקחים והמצלמות גם יחד היא מוגבלת מאוד: כיצד אפשר יהיה לקבוע מי הצד האחראי להפרת ה"סטטוס קוו" כאשר ישראל וירדן חלוקות לגבי פרטיו?³¹ ההבנות הנוכחיות אינן מספקות לישראל ולירדן תפיסה משותפת לגבי סדר העדיפויות לפיו יש לפעול כאשר האלימות מאלצת אותם לבחור בין זכויות התפילה של המוסלמים לחופש הגישה של היהודים. הבטן הרכה של ניהול האתר נעוצה אפוא לא בדיעה מלאה של העובדות אלא בפרשנות הניתנת להן.

III. האם הפעם זה יהיה שונה?

בניגוד לרוב הציפיות, הרחבה הקדושה נותרה בדרך כלל שקטה.³² ישראל, ללא החלטת ממשלה רשמית, מונעת כניסת חברי כנסת בלי קשר לדתם,³³ מגבילה ככלל ובאופן חסר תקדים את מספר היהודים הדתיים הנכנסים לאתר ל-60 ליום (ולא יותר מ-15 ברגע נתון); נמנעת מלהטיל הגבלות על כניסת פלסטינים על בסיס גיל או מגדר; ומונעת לחלוטין את כניסתם של שוחרי מקדש בולטים, כולל חבר הכנסת לשעבר משה פייגלין.³⁴ ירדן מצדה מכילה את הפרובוקטורים הפלסטיניים.³⁵ היישום הקפדני של ההבנות הוא ללא ספק גורם מרכזי ברגיעה ומהווה עדות למה שדיפלומטיה יכולה להשיג. אך ישנם שני גורמים נוספים שהם חשובים לא פחות: הגברת השיטור של הפלסטינים בידי משטרת ישראל ושירות הביטחון הכללי והתפיסה בישראל לפיה לשוחרי המקדש חלק באשמה לפרוץ גל האלימות הנוכחי.

²⁹ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם ישראלי רשמי, ירושלים, 25 בנובמבר 2015. מיד לאחר ההצהרה על ההבנות, ניסה הווקף להתקין את המצלמות אך משטרת ישראל מנעה זאת. ניר חסון וג'ק חורי, "משטרת ישראל הורידה מצלמות שהוקנו על ידי גורמים מוסלמים בהר הבית", הארץ, 26 באוקטובר 2015. מעבר למחלוקות לגבי מי ישתמש בתוצרי הצילום וכיצד, התקנת הצידוד דורשת חפירות באתר כדי להניח את הכבלים הדרושים. אופן הביצוע של חפירות אלה מעורר גם כן מחלוקת. ראה הערה 56 להלן.

³⁰ סיריל לואיס, "ירושלים: צרפת תובעת מעמד של משקיפה ברחבה הקדושה", לה פיגארו, 16 באוקטובר 2015.

³¹ רוברט בלצ'ר, "צרות באדמה הקדושה", פוריין פוליס, 4 בנובמבר 2015.

³² מפקד משטרת ישראל היוצא אמר כי האתר נמצא "בתקופה השקטה ביותר בשנים האחרונות". יניב קוקוביץ, "בנצי סאו ל'הארץ': אופטימי מאוד לגבי פענוח הרצח בדומא", 2 בדצמבר 2015. בששת החודשים האחרונים לא הייתה ולו תקרית אחת של זריקת אבנים ולא הסתערו אחת של משטרה אל תוך מבני התפילה.

³³ המעשה הוגדר כהפרה הנושאת בעונש של הקוד האתי של הכנסת. החלטה 7/20 של ועדת האתיקה של הכנסת, 2 בנובמבר 2015. לוועדה יש סמכות להעניש הפרות על ידי הגבלת זכויות של חבר כנסת, כמו למשל השתתפות בוועדות שונות. ההחלטה מוגדרת כתקפה עד ש"גופי הביטחון המוסמכים" מבטלים אותה, מה שהופך אותה לכאורה לבלתי הפיכה. לאחר שחבר כנסת ערבי הפר את האיסור, אפילו יושב ראש הכנסת, עד אז תומך נלהב בזכות הגישה של חברי כנסת להר הבית, עבר לפחות בינתיים לצד השני של המתרס, ואמר כך: "אני פונה לחברי בקואליציה – בואו לא נגיב עם מחאות משלנו. לפחות אנחנו נהיה בני אדם. מספיק, מספיק! לא חייבים לחכות שנגיע לשפיכות דמים. אפשר להיות ח"כ בלי להיות פירומן". זאב קם, "אדלשטיין לחברי כנסת: לא להיגרר אחרי גטאס", א.א.ר. ג'י-מעריב, 28 באוקטובר 2015.

³⁴ היתרים חריגים לכניסת קבוצות גדולות יותר ניתנים לעתים רחוקות ולאחר תיאום מוקדם. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם לשעבר בשירות הביטחון הכללי בעל קשרים במשטרת ישראל, ירושלים, 28 בינואר 2015. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם בכיר בקרב שוחרי המקדש, ירושלים, 26 בינואר 2015. תגובת הנגד של שוחרי המקדש הביאה לפרסום הצהרת ממשלה לפיה המגבלה תבוטל, אך היא עדיין בתוקף. באופן לא שכיח, חבר הארגון הקיצוני "בחזרה להר" קיבל צו איסור שמונע ממנו להיכנס לירושלים במשך שישה חודשים, לאחר שזים פרויקט שהציע פרס כספי למי שיתפלל בהר תוך הפרת האיסור המשטרתי. ניר חסון, "משטרת ישראל הרחיקה שוחרי מקדש מירושלים", הארץ, 1 בנובמבר 2015. כניסתו של הרב יודיה גליק נאסרה במשך שנה וחצי עד פברואר 2016, כאשר משטרת ישראל ביטלה כתב אישום שהוגש נגדו.

³⁵ "לא כדאי להפריז במידת השפעת עבודתם הואיל וסמכויותיהם מוגבלות, אך הם עומדים בהתחייבותם". קבוצת המשבר הבינלאומית, גורם דיפלומטי ישראלי המעורב בשירות בניהול הרחבה, 13 בינואר 2016.

ישראל ממשיכה לנקוט באמצעי בטחון מוגברים בעיר העתיקה, כולל נוכחות משטרתית גדולה יותר ותכיפות גבוהה יותר של בדיקת תעודות זהות ובדיקות גופניות המקשות על תושבים, בעלי חנויות ותיירים (כפי שמקשה גם החשש המתמיד מפני אלימות). סוחרים ערבים שהכנסתם הידלדלה, לוחצים על צעירי השכונה להימנע ממחאות.³⁶ פעילים בולטים בקרב "צעירי אל-אקצה" – התארגנות בלתי רשמית של פלסטינים מהעיר העתיקה המובילים את המחאות – נעצרו.³⁷ לא פחות חשוב, במהלך החגים היהודים המשטרה חוסמת אוטובוסים של מוסלמים הנחשבים לפרובוקטורים בפוטנציה במרכזי ערים כמו אום אל פאחם, ומונעת על בסיס המודיעין שבידה מפרובוקטורים פוטנציאליים מהגדה המערבית להגיע לירושלים.³⁸ המשטרה מתכוונת להמשיך ולנקוט באמצעים הללו, בפרט לקראת החגים היהודיים המתקרבים, אף שהיא מצרה על כך שהתוצאה היא גלישת האלימות והמתרחקות למקומות אחרים, ובפרט בעיר העתיקה וסביב לה.³⁹

בצד הישראלי, קבוצות שוחרי המקדש, בהם הדתיים-לאומיים מהווים רוב מכריע, איבדו מיכולת ההשפעה שלהם על נתניהו, שלפחות לעת עתה נותן עדיפות ליחסיו עם עמאן. נתניהו, כמו כל קודמיו, רואה בשלטון ההאשמי בירדן את מערך ההגנה המיטבי על הגבול הארוך ביותר של ישראל ומפתח להמשך השתייכותה של ירדן ל"מחנה הסוני הפרו-מערבי הפרגמטי".⁴⁰ הלך הרוח בישראל לגבי שוחרי המקדש השתנה גם כן כתוצאה מהמתיחות, כאשר קולות מן המרכז תולים את האשמה לפחות במידה מסוימת בניסיונותיהם לשנות את הסטטוס קוו.⁴¹ דמויות פוליטיות מובילות שבעבר נשאו את נס המאבק שומרות כעת על פרופיל נמוך.⁴² פוליטיקאים ורבנים חרדים, שבניגוד לדתיים-לאומיים מאמינים שההלכה אוסרת על כניסת יהודים להר הבית, התגייסו ופרסמו קמפיין ציבורי נגד שינוי ה"סטטוס קוו", בטענה שיהודים שנכנסים להר לא רק מפריים את חוקי ההלכה אלא גם מסכנים את חייהם של יהודים אחרים.⁴³ מנהיגים דתיים-לאומיים, המרגישים את כובד משקלו של הלך הרוח הציבורי, מפגינים לפחות לעת עתה יותר נכונות לסבול את האיפוק הישראלי.⁴⁴

³⁶ איגודי סוחרי העיר העתיקה התגייסו לפעולה לאחר שכמה חנויות ברחוב אל-ואד בעיר העתיקה בירושלים נסגרו בידי המשטרה. האיגודים חששו שהאלימות עשויה להביא את ישראל לסגור את כל החנויות ברחוב, כפי שקרא בדרך הראשית בחברון. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיונות עם בעלי חנויות ברחוב אל-ואד, ירושלים, 12 בנובמבר 2015. ועד סוחרי העיר העתיקה הציע גם פרס של 40,000 ש"ח לכל מי שיציע מידע על היורה בפיגוע שהתרחש בתל-אביב. יעל פרידסון, "ערבי ישראלי מציע כסף עבור מידע על המחבל מדזנונגוף", 5 בינואר 2016.

³⁷ משטרת ישראל איתרה את המנהיגים על ידי כך שעצרה כל פעם קבוצות שונות של פעילים כדי לראות אם המחאות האלימות נמשכות כאשר הם מאחורי סורג ובריח. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם מנהיג נוער פלסטיני, ירושלים, 1 בדצמבר 2015. יתר על כן, בשיא האלימות במהלך חג הסוכות, משטרת ישראל אף הרחיקה את שומרי הווקף מהאתר וסגרה אותו למעשה בפני כל מוסלמי.

³⁸ "אמרנו למשטרה לגבי פרובוקטורים יהודים ומוסלמים גם יחד: כשהם מגיעים למסגד, זה כבר מאוחר מדי. יש לכם מודיעין, תשתמשו בו". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם ירדני, עמאן, 15 בנובמבר 2015.

³⁹ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם לשעבר בשירות הביטחון הכללי בעל קשרים במשטרת ישראל, ירושלים, 24 בפברואר 2016.

⁴⁰ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם יועץ לשעבר של ראש הממשלה נתניהו, תל אביב, 9 במרץ 2016.

⁴¹ סקר שנערך כחודש לאחר פרוץ האלימות הצביע על כך שהתמיכה בתפילת יהודים בהר הבית ירדה ביותר מ-10 אחוזים, והפכה מעמדת הרוב (57 אחוז) בספטמבר 2015 לעמדה בה מחזיקים פחות מחצי מהנשאלים (43 אחוז) בנובמבר 2015. אסף גולן, "סקר: רוב הציבור תומך בהשארת הסטטוס קוו בהר הבית", אנ.א. ג'י-מערב 11 בנובמבר 2015. יאיר אטינגר, "אחד ממנהיגי ש"ס: עליית יהודים להר הבית גרמה למצב הביטחוני", הארץ, 9 באוקטובר 2015.

⁴² למשל, כאשר שרת התרבות מירי רגב (ליכוד) הכחישה שהיא מקדמת את סוגיית זכויות התפילה ליהודים בהר הבית, המראיון השמיע הקלטה בה היא נשמעת טוענת שיש להתיר ליהודים להתפלל באתר גם אם הדבר יוביל לאינתיפאדה שלישית. תכנית הצהריים, רשת ב', 27 באוקטובר 2015. מאז נמנעת רגב מלהתייחס לסוגיה זו בראיונות.

⁴³ שני הרבנים הראשיים לישראל וכ-100 רבנים נוספים פרסמו מחדש את הפסיקה מ-1967 נגד עליה לרחבת ההר. "רבנים מובילים בישראל מזהירים מפני ביקורים בהר הבית", טיימז אופ יזראל, 23 באוקטובר 2015. ישראל כהן, "חבר הכנסת משה גפני תוקף את השר אורי אריאל, 'נוק, נוק, נוק'", כיכר השבת, 17 בספטמבר 2015. חסידי סאטמר האנטי-ציונים פתחו בקמפיין בערבית שמודיע לפלסטינים שחרדים אינם נכנסים לרחבת ההר. ישראל כהן, "סאטמר תפרסם קמפיין בערבית: חרדים לא עולים להר הבית", כיכר השבת, 1 בנובמבר 2015. במקביל לכך, יותר מ-50 מורים ומחנכים יהודים, דתיים וחילוניים, פרסמו עצומה שזכתה לתפוצה רחבה הקוראת

אך התנאים האלה הם קרוב לוודאי זמניים. פסח, שהוא אחד משלושת הרגלים בהם נהוג היה לעלות למקדש, יתחיל ב-22 לאפריל. במוקדם או במאוחר יערכו בישראל בחירות כלליות ופריימריז לרשימות מפלגות, שיעוררו תחרות אישית ויגבירו את המתח. צעירים פלסטינים מסוימים עשויים להשתחרר מהכלא, ודמויות חדשות יחליפו את אלה שיוותרו במאסר. במידה וההסלמה תדעך, זיכרוןם של הישראלים ממנה ידהה ומגבלות הפוליטיקה הפנימית של נתניהו ישובו לפעול ויאצו אותו לשקול אותן כנגד חשיבות הקשר עם עמאן. יתר על כן, משטרת ישראל עוברת שינויים פרסונאליים משמעותיים, שעשויים להחליש את הזיכרון הארגוני ולפגוע בקשר עם הווקף.⁴⁵ פוליטיקאים ישראלים בכירים מבטיחים כבר עתה לשוחרי המקדש שתוך "כמה חודשים" אפשר יהיה לקדם מדיניות ישראלית תקיפה יותר.⁴⁶ בהמשך הדרך, האופי החשאי והאישי של המחויבויות בין נתניהו לעבדאללה עשוי לעורר ספקות לגבי המחויבות אליהם מצד מנהיגים עתידיים משני הצדדים.⁴⁷

יתרה מכך, הפלסטינים מגלים עוינות כלפי ההבנות. הם רואים ברחבה הקדושה שטח כבוש, חד וחלק, ומפגינים חשדנות כלפי כל התפתחות שמקנה לישראל מעמד דה-פקטו בניהול האתר, כפי שעושים ההסדרים הנוכחיים, או ששוללת מהם כל תפקיד במה שנחשב בעיניהם לאתר הלאומי הפלסטיני המרכזי. בהתאם לכך, פעיל בולט ממזרח ירושלים כינה את ההבנה "קונספריציה ישראלית", ושר החוץ של הרשות הפלשתינית מתח ביקורת על ההבנות וכינה אותן "מלכודת" בעיקר כי ישראל, לטענתו, תשתמש במצלמות כדי לעצור פלסטינים.⁴⁸ יועץ לאש"ף קרא להבנות "מראית עין ירדנית שמותירה לנתניהו לעשות ככל העולה על רוחו באל-אקצה", וחמאס תקף אותן כניסיון לדכא את "אינתיפאדת ירושלים". אימאם מסגד אל-אקצה, השייח' איכרימה סברי, מנהיג דתי פלסטיני מרכזי שמונה לתפקידו בידי ערפאת ב-1994, מתח ביקורת על ההבנות כמחזקות את הלגיטימיות של ישראל באתר.⁴⁹ מנהיגי הסיעות השונות במזרח ירושלים – פת"ח, חמאס ופלגי השמאל, שממעטים לפעול בשיתוף פעולה – פנו יחד לשייח' עזאם חטיב, מנהל הווקף, ואיימו לשבור כל מצלמה חדשה שתותקן ברחבה.⁵⁰

המלך עבדאללה ניסה, ללא הצלחה רבה, להתייחס לחוסר שביעות הרצון הפלסטינית מהתקנת המצלמות בכך שהזמין מכובדים ירושלמים להצטרף לפגישה המיוחדת שלו עם מועצת הווקף (גוף היושב בירושלים, ממונה על ידי עמאן ומקבל החלטות על הניהול היומיומי של האתר), שהתקיימה

לשמירת הסטטוס קוו בשם קדושת החיים. "עצומה קוראת לשמירת הסטטוס קוו בהר הבית", מכון שלום הרטמן, 26 באוקטובר 2015.

⁴⁴ 70 רבנים דתיים-לאומיים פרסמו הצהרה תחת הכותרת "לא נוותר על הר הבית", כדי להבהיר שהסדרים המעשיים להם הסכימה ישראל אין פירושם ויתור על הזכות על הר הבית. קובי נחשוני, "עשרות רבנים במסר לאובמה: לא נוותר על הר הבית", ויינט, 9 בנובמבר 2015.

⁴⁵ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם לשעבר בשירות הביטחון הכללי בעל קשרים במשטרת ישראל, ירושלים, 28 בינואר 2015.

⁴⁶ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם פעיל בכיר בקרב שוחרי המקדש, ירושלים, 26 בינואר 2015.
⁴⁷ לדברי דיפלומט ירדני, עבדאללה הבהיר לנתניהו שיראה בהפרה נוספת של המחויבויות האלה כהפרה של הבטחה אישית כלפיו, ולא רק של מחויבות כלפי הממשלה הירדנית. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון בעמאן, 5 בנובמבר 2015.

⁴⁸ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם מנהיג בחברה האזרחית הפלסטינית, ירושלים, 20 בנובמבר 2015.
חאלד אבו-טועמה, "שר החוץ הפלסטיני: מצלמות על הר הבית 'מלכודת חדשה של הישראלים'", ג'רוזלם פוסט, 2 בינואר 2016. מלכי גם הצר על ההדרה הפלסטינית: "הפלסטינים והנהגתם חייבים להיות חלק מרכזי בכל הסדר שנועד להבטיח ולהגן על מעמדו ההיסטורי של מסגד אל-אקצה". שם.

⁴⁹ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם יועץ משפטי של אש"ף, ירושלים, 11 בנובמבר 2015. "חמאס: ההצהרות של קרי מאיצות את השתלטות ישראל על הר הבית", אתר האינטרנט של גדודי עז א-דין אל-קסאם (הזרוע הצבאית של חמאס), 25 באוקטובר 2015. "המופתי לשעבר של ירושלים: קרי פועל לחזק את נוכחות ישראל באל-אקצה", מידל איסט מוניטור, 26 באוקטובר 2015. לפי השמועה, כמה מאנשי המשמר הנשיאותי של עבאס יוצבו ברחבה הקדושה בבגדים אזרחיים.

⁵⁰ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם מנהיג בחברה האזרחית הפלסטינית, ירושלים, 20 בנובמבר 2015.
קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 15 בנובמבר 2015. בפברואר 2016 הסכימו הווקף וישראל כי המצלמות יוצבו מעל הרחבה ולא בתוך המסגדים. נתניהו הסביר בפגישת סיעת הליכוד שמצלמות כפולות יותקנו בכניסות למסגדים כדי שאפשר יהיה לראות מה מתרחש בתוכם. קבוצת המשבר הבינלאומית, בכיר בליכוד, ירושלים, מרץ 2016.

בעמאן ב-4 בנובמבר.⁵¹ במרץ הנשיא עבאס תמך פומבית בתוכנית הירדנית להתקנת מצלמות אבל פלסטינים צעירים ממזרח ירושלים המהווים איום מרכזי על סדר היום הירדני, נותרו חשדניים.⁵² במסגרת משבר המנהיגות הערבית הכולל בעיר, כל מה שנותר לפלסטינים בירושלים ומחוצה לה להגן עליו הוא מסגד אל אקצה.⁵³ המצב הוא פועל יוצא של הסכמי אוסלו שהדירו את הרשות הפלסטינית מהעיר וסיפקו לישראל צידוק למנוע בה פעילות פוליטית, וכך נוצר דור של צעירים פלסטינים מלאי טינה כלפי ההנהגה המבוגרת בגין כישלונם בהגנה על האינטרסים הלאומיים.⁵⁴ שינויים משמעותיים נוספים שישראל החלה ליישם בסביבה הקרובה לרחבת ההר מתסיסים עוד יותר את הפלסטינים.⁵⁵ הכללת הפלסטינים בניהול האתר, למשל על ידי צירופם למועצת הווקף או – מה שמתקבל יותר על הדעת גם אם עדיין בלתי סביר שיקרה – הקמת מועצה פלסטינית מייצגת למועצת הווקף,⁵⁶ עשויה לענות על חלק מהצרכים שלהם, לספק מידה של שקיפות ולהפוך אותם לבעלי אינטרס ביישום ההבנות. צירוף מנהיגים פלסטינים צעירים עשוי להיות משמעותי במיוחד, שכן הם אלה המרגישים מודרים ביותר ולפיכך מקרבים יש המשליכים אבנים כדי להגן על המסגד מפני תכניותיה לכאורה של ישראל.⁵⁷ ישראל לא דחתה על הסף את אפשרות צירופם של פלסטינים בתפקיד מייצג לירדן. באשר לירדן, שתצטרך ליטול את ההובלה בעניין הזה, חלק מפקידיה מגלים עניין באפשרות. עם זאת, היחסים המדורדרים של עמאן עם רמאללה, שתהיה לה קרוב לוודאי השפעה כלשהי על הרכב המשתתפים הפלסטינים, עשויים לסבך את המצב.⁵⁸ יתר על כן, בשל האיסור המוחלט שמטילה ישראל על פעילות

⁵¹ הוא הסביר לקבוצה שיוזמתו לא הובנה כהלכה: המצלמות יהיו פרויקט ירדני ולא ישראלי-ירדני משותף. תוצרי הצילום יגיעו רק לעמאן (וכך, לפחות לכאורה, לא יגיעו לידי משטרת ישראל) דרך חדר בקרה במתחם שהווקף לבדו יוכל להפעיל; ועמאן תקבע היכן להציב את המצלמות ותימנע מלהציב אותן בתוך מסגד אל-אקצה עצמו. "המלך מאשר מחדש את תמיכתה של ירדן בעמידה העיקשת של הירושלמים נגד הפרות ישראל", ג'ורדן טיימז, 4 בנובמבר 2015. חלק מהמכובדים המזרח-ירושלמים הבכירים יותר, מתוך כבוד או חשש, לא הביעו את הסתייגותיהם בפגישה עצמה והותירו את הרושם אצל הירדנים שהם מסכימים הסכמה שבשתיקה. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 15 בנובמבר 2015. רבים מהם השמיעו זמירות אחרות כשחזרו לירושלים.

⁵² "ג'ודה פוגש את עבאס ברמאללה", ג'ורדן טיימז, 24 מרץ 2016. כמעט כל המוזמנים ממזרח ירושלים לפגישות מועצת הווקף המורחבת, למעלה ממאה איש, הם מעל גיל 50. אף שהמוזמנים כוללים נציגים של פת"ח, הרשות הפלסטינית וגורמים אסלאמיסטיים, הם אינם כוללים מנהיגים מחמאס או מהפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל. קבוצת המשבר הבינלאומית, תצפית בירושלים, 9 בפברואר 2016. לגבי התנגדות הצעירים ממזרח ירושלים להתקנת מצלמות, אמר דיפלומט ירדני: "כמובן שהם מתנגדים! הם לא רוצים שהפעולות [האלימות] שלהם במסגד יצולמו". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, תל אביב, 8 בפברואר 2016.

⁵³ דו"ח המזרח התיכון מס' 135 של קבוצת המשבר הבינלאומית, "מהפך קיצוני (2): קמילתה של ירושלים הערבית", 20 בדצמבר 2012. "העובדה היא שכבר איבדנו את הארץ. עלינו להתמקד בלהגן על אל-אקצה. זוהי השליחות הפלסטינית". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם נער פלסטיני, ירושלים, 24 בנובמבר 2015. "ההגנה על אל-אקצה היא סיבת היותנו כאן. זה לא רק משהו שפלסטינים עושים, זה מי שאנחנו". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם מנהיג פלסטיני ממזרח ירושלים, ירושלים, 20 באוקטובר 2015.

⁵⁴ עורך דין פלסטיני המגן על שני תוקפים פלסטינים צעירים שנעצרו לאחר פיגוע דקירה, טען: "זה עמוק יותר מאשר שאלת הלגיטימיות של הרשות הפלסטינית או סגירתה של האוריינט האוס [המטה של הקודם של אש"ף בירושלים]. בתוך המשפחות, האב כבר איננו נתפס כבעל סמכות. מעמד המורים בנסיגה. יש תחושה כללית ששום דבר לא עובד, שאף אחד איננו יכול להגן על אל-אקצה ועליהם לעשות זאת בעצמם". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון בירושלים, 17 בנובמבר 2015.

⁵⁵ חאלד אבו-טועמה, "המופת הגדול מגנה את רחבת התפילה השווייטית החדשה בכותל המערבי", ג'רוזלם פוסט, 2 בינואר 2016. ניר חסון, "אלע"ד תקבל אחריות על הגן הארכיאולוגי ליד הכותל", הארץ, 13 באוקטובר 2015. ניר חסון, "המדינה ערערה על העברת מתחם ליד הכותל לאלע"ד", הארץ, 12 בינואר 2016.

⁵⁶ אחת הדרכים בהן אפשר לעשות זאת היא הקמת גוף שיהיה מורכב מנציג לכל שכונה במזרח ירושלים. הגוף ייפגש על בסיס קבוע עם הווקף, כדי לבטא את הצרכים המקומיים ולהיות שותף להתייעצויות לגבי פרויקטים המתרחשים ברחבה הקדושה. לפרטים ראו: דו"ח המזרח התיכון מס' 159 של קבוצת המשבר הבינלאומית, "על מצבו של הסטטוס קוו בהר הבית", 30 ביוני 2015.

⁵⁷ מועצת הווקף מזמינה כמה מזקני העדה במזרח ירושלים לחלק מפגישותיה.

⁵⁸ המלך עבדאללה סרב במשך שמונת החודשים הראשונים של 2015 לפגוש את הנשיא עבאס, בשל כעסו על החלטתו של עבאס להגיש למועצת הביטחון של האומות המאוחדות, בניגוד לעצתו, טיוטת הצהרה. הטיטה לא הצליחה לעבור.

פוליטית פלסטינית במזרח ירושלים, קשה לזהות מנהיגים צעירים במזרח ירושלים הזוכים להכרה ציבורית רחבה.

ישנה גם שאלת תמיכת הציבור הפלסטיני, בירושלים ובכלל, אשר באופן כללי רואה כעת בירדן ובישראל שותפות במזימה נגדו. המרב שיוכלו כנראה ירדן וישראל לעשות – הענקת מעמד מייצג לפלסטינים – יהיה רחוק מלשכנע את הפלסטינים במזרח ירושלים ומעבר לה. קשה להאמין שפלסטינים יצטרפו לגוף כזה, שיהיה סמלי ונטול סמכויות ממשיות. קשה אף יותר להאמין שהפלסטינים יראו במי שמשותף במפעל כזה נציג לאומי מהימן. אם ככלל יתעלמו מעצת הפלסטינים, אין סיבה להאמין שלהכללתם תהיה השפעה כלשהי.

בישראל ישנה מקבילה, גם אם שונה מהותית, לשאלת הכללת ציבור חשוב – הדתיים-לאומיים. בעוד הפלסטינים כגוף לאומי מודרים מכל תפקיד רשמי ברחבה הקדושה, הציונות הדתית מהווה חלק מהשלטון בישראל ויש לה ייצוג משמעותי בממשלה ובכנסת. מעמדם מאפשר להם לקדם את סדר היום שלהם באמצעים חוקיים וגלויים, וכן בערוצים חשאיים יותר. עדיין, תביעותיהם הבסיסיות – גישה יהודית בלתי מוגבלת להר הבית, החלת הריבונות הישראלית על האתר וחופש הפולחן היהודי בו⁵⁹ – רחוקות ממה שמתיר ה"סטטוס קוו" אליו ממשלת ישראל מחויבת, ונתניהו נאלץ לאכוף את ההבנות עם עבדאללה על ידי הדרת האינטרסים הדתיים-לאומיים מהשיחה עם ירדן.

מעמדת המגננה הזו, מנהיגי מהציונות הדתית דוחפים חזרה. הצהרות לתקשורת, כולל של חברי ממשלה,⁶⁰ אילצו את נתניהו לנזוף בהם בגלוי ולהורות להם להדול. בכך נסללה הדרך לחברי הכנסת הזוטרים יותר בליכוד ובבית היהודי לנסות לשפר את מעמדם בפריימריז המפלגתיים ולהחליש את נתניהו על ידי אימוץ סדר היום של שוחרי המקדש. קבוצה של חברי כנסת זוטרים משתי המפלגות הניחה על שולחן הכנסת הצעת חוק שהציעה לתקן את חוק המקומות הקדושים (1967) כך שיעניק חופש פולחן לכל בכל האתרים הקדושים.⁶¹ בדומה לכך, חברי ליכוד לוחצים על נתניהו לאסור לחלוטין את כניסת ה"מורביתון" לרחבת ההר; שני ארגונים ללא מטרות רווח התומכים בפעילים מוסלמים מתוך ישראל הורחקו אמנם מהרחבה הקדושה, אך הפעילות נמשכת בידי פלסטינים ממזרח ירושלים, גם אם באופן מתעמת פחות.⁶² במקביל לכך, שוחרי המקדש השיקו קמפיין ביקורתי תקיף נגד ירדן, הכולל האשמות באנטישמיות.⁶³ אחרים עתרו לבית הדין הגבוה לצדק כדי להקפיא את התקנת המצלמות, תוך טענה שהדבר יפר את חוק העתיקות הישראלי ויקרה מבלי שתוכטח שליטת ישראל על מיקום המצלמות ותפעולן.⁶⁴

שוחרי המקדש הצליחו גם להביא את השר לביטחון פנים הישראלי להכחיש הצהרות קודמות לגבי מכסת כניסה יומית ליהודים דתיים ולהבטיח באופן ציבורי כי "לא תהיה הגבלה מראש על מספר המבקרים בהר הבית. המשטרה תעשה כל שביכולתה כדי לאפשר כניסה ולאבטח כמה שיותר מבקרים

⁵⁹ לתיאור מפורט יותר של העמדות השונות כלפי הר הבית בקרב הציונות הדתית ראו: "על מצבו של הסטטוס קוו בהר הבית", עמ' 13-14.

⁶⁰ השר אריאל אמר בראיון "נענית לפניית ראש הממשלה לא לעלות בימים אלה בגלל המצב הביטחוני, ובעזרת השם אני מתחייב לחזור ולעלות להר הבית כמה שיותר, ולהעלות כמה שיותר יהודים. זה שלנו וזה המקום המקודש ביותר, ויש כאלה שרוצים לסלק אותנו משם בצורה מביישת במיוחד. כשיש סכנה לריבונות שלנו במקום מסוים – בירושלים, בהר הבית, ביהודה ושומרון – צריך לחזק את המאמצים כדי לקבע את הריבונות". אריאל כהנא וישי הולנדר, "אורי אריאל: אני מתחייב לעלות להר הבית כמה שיותר", מקור ראשון, 23 באוקטובר 2015.

⁶¹ ראו: <http://www.knesset.gov.il/privatelaw/data/20/2368.rtf>, ערב הפריימריז לתפקיד יושב ראש מרכז הליכוד, חבר הכנסת דוד אמסלם, שהתמודד על התפקיד וגם על תפקיד יו"ר ועדת הפנים של הכנסת, הצהיר על תמיכה בזכות התפילה היהודית ברחבה הקדושה, מה שהבטיח לו את תמיכת יהודה גליק, הבלט בשוחרי המקדש אשר חבר בליכוד. "יושב ראש ועדת הפנים של הכנסת: התירו ליהודים להתפלל בהר הבית", מקור ראשון, 24 בדצמבר 2015.

⁶² חבר הכנסת אורן חזן הציג סרטונים של המורביתון בפגישת סיעת הליכוד וקרא לנתניהו לאכוף באופן מלא את האיסור. מקור ראשון, 13 בינואר 2016.

⁶³ טלי פרקש, "גורשו מירדן כי החזיקו כיפות", וינט, 10 בדצמבר 2015.

⁶⁴ עצומה של "המועצה האקדמית למדיניות לאומית" (לשעבר "חוג הפרופסורים לחוסן מדיני כלכלי"), המסמך ברשות קבוצת המשבר.

במהלך שעות הפתיחה של ההר".⁶⁵ פעילים הצהירו שהם יערערו על חוקיות המדיניות החדשה בבית המשפט העליון, שם נחלו כבר הצלחה מסוימת. בשלהי דצמבר, פעיל הר הבית, יהודה עציון, קיבל מחדש את הזכות לבקר ברחבת ההר אחרי שנים של איסור, ומעט לאחר מכן קבע בית המשפט ש"הרמת ידיים" (הטיית כפות הידיים כלפי מעלה) בעת סיוור ברחבה, כפי שעשה עציון, איננה מפרה את ה"סטטוס קוו" ולפיכך איננה מחייבת את הרחקתו מהאתר.⁶⁶ פעילת דתי-לאומי אחר, איתמר בן-גביר, זכה בתביעה משפטית נגד הווקף על הפרת הזכות לפרטיות, בשל כך ששומרי הווקף ליוו אותו בסיוור ברחבה.⁶⁷

נתניהו ניצב בפני דילמה. בפעם השנייה בשנתיים, הוא הראה שכשיש בכך צורך, הוא מסוגל לשלוט באקטיביזם בסוגיית הר הבית, לסוגיו השונים. בששת החודשים האחרונים, אף שר או חבר כנסת יהודי לא נכנס למתחם הקדוש. למרות שהקואליציה של נתניהו צרה מאוד, עמיתיהם של שוחרי המקדש בממשלה הפגינו השפעה אפסית על המדיניות הישראלית בפועל ברחבת ההר.⁶⁸ עבודות תחזוקה של הווקף שישראל סירבה להתיר את ביצוען במשך שנים, אושרו. הגבלות על גישת מוסלמים, שחיוניות לכאורה בתקופות של מתיחות כדי לאפשר גישת יהודים, לא הוטלו למרות ההתקפות והמתיחות הביטחונית במקומות אחרים. להיפך, הרחבה הייתה שקטה יותר מאשר כאשר הוטלו הגבלות גישה כאלה.

עם זאת, הבעיה עבור נתניהו היא שהבקרה ההדוקה שלו והמגבלות על כניסת יהודים דתיים לאתר עשויות לעורר תגובת נגד חריפה. בהתחשב בתמיכת בית המשפט העליון בזכות התפילה של יהודים במקום, בכוחה הגובר של הציונות הדתית בישראל ובתחושה הכללית בישראל, גם בקרב הציבור החילוני, שאין להגביל את זכות התפילה של יהודים באתר הקדוש ביותר ליהדות – שוחרי המקדש עשויים לשחוק את המגבלות הניצבות בפניהם. פעיל בכיר הסביר שמטרתם העיקרית כעת היא לבטל את המכסה היומית, והוא מעריך שדעת הקהל תהיה אוהדת בעניין זה.⁶⁹ בייחוד אם האלימות תדעך, אך גם אם לא, נתניהו צפוי למצוא את עצמו לכוד בין שותפיו מהימין ורצונו לשמר את האינטרס הישראלי מול מדינות ערב ובפרט ירדן.⁷⁰ גם אם יצליח לרסן את שוחרי המקדש, הרטוריקה שלהם לבדה עשויה לסכך מאוד את המצב בשטח.⁷¹

המלך עבדאללה והמנהיגים הפלסטינים ניצבים בפני דילמות משל עצמם. עבדאללה מתמודד עם אתגרים אזוריים משמעותיים, גם מצד בעלי ברית סוניים לכאורה. תורכיה – אשר נשענת על המורשת העות'מנית בכדי לחזק את הלגיטימיות של הממשלה בתקופה של מחאה פנימית ואי יציבות אזורית, ערערה במרומוז על מעמדה של ירדן כשומרת המקומות הקדושים בירושלים. איומים ביטחוניים בסוריה

⁶⁵ ראו: <http://tinyurl.com/zu72rp8>

⁶⁶ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם אחד משוחרי המקדש, ירושלים, 19 בנובמבר 2015. שמעון כהן, "ארדן: לא יוגבל מספר המבקרים בהר הבית", ערוץ 7, 23 בנובמבר 2015. רועי ינובסקי, "הערעור התקבל: מותר להניף ידיים בהר הבית", ויינט, 28 בדצמבר, 2015.

⁶⁷ בעדרו של הווקף, פסק בית המשפט שעליו לשלם 56,000 ש"ח פיצויים לבן-גביר. "אינו חסין": הווקף ישלם פיצויים לאיתמר בן-גביר", אנ.אר.ג'י-מעריב, 25 בפברואר 2016. שוחרי הר הבית נוספים שוקלים להגיש תביעות דומות.

⁶⁸ עיתונאי ישראלי בכיר הסביר שבאופן אירוני, שוחרי המקדש נבלמו דווקא משום שהקואליציה צרה וימנית: למרות שלהר הבית חשיבות גדולה בפוליטיקה הישראלית, אף אחד לא רוצה לסכן את היציבות של קואליציה כה צרה על ידי פעילות בנושא. ראיון קבוצת המשבר, תל אביב, אפריל 2016. חברי ממשלה דתיים-לאומיים נענו לבקשתו של נתניהו לא לדבר בציבור על הר הבית. כאשר סגנית שר החוץ ציפי חוטובלי התעלמה מההוראה והתבטאה לגבי חלומה לראות את הדגל הישראלי מונף על הר הבית, ראש הממשלה נזף בה. "סגנית שר החוץ: מייחלת לראות את דגל ישראל מתנפנף מעל הר הבית", טיימז אופ ישראל, 26 באוקטובר 2015.

⁶⁹ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון בירושלים, ינואר 2016.

⁷⁰ "אין תוקף לאיום הירדני לשקול מחדש את הסכם השלום במקרה של בעיות בהר הבית. הם צריכים את ישראל עוד יותר כאשר יש בעיות. אך אין פירושו של דבר שנתניהו יכול לעשות ככל העולה על רוחו. בכלל לא. אנחנו זקוקים להם מאוד, ובוודאי שאיננו רוצים לסכן את השלטון ההאשמי בירדן. היינו, שלשתי הממשלות יש אינטרס מובהק למצוא דרך להתמודד עם המצב בהר הבית, גם במחיר פנימי כבד". קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם ישראלי המעורב ישירות בניהול האתר, ירושלים, 7 בינואר 2016.

⁷¹ פעיל הר הבית הרב יהודה גליק הוא הבא בתור ברשימת הליכוד לכנסת. עצם כניסתו לכנסת, בלי קשר למה שיעשה, צפויה להגביר את המתיחות. "ההיריון של חוטובלי מקרב את יהודה גליק לכנסת", סרוגים, 21 בינואר 2016.

ובצפון סיני הביאו את ירדן להגביר באופן גלוי את שיתוף הפעולה הביטחוני שלה עם ישראל, אשר בהעדר ולו מראית עין של תהליך דיפלומטי בין ישראל לפלסטינים, חשף את הארמון לביקורת חזקה מתוך ירדן, כולל הפגנות המוניות והצבעות בפרלמנט להחזרת השגריר מתל אביב ולניתוק היחסים עם ישראל.⁷² בירושלים, פלסטינים מאשימים את הממלכה כי היא איננה עושה די כדי להגן על האתר הקדוש לאסלאם.⁷³ עמאן עשויה למצוא את עצמה בקרוב נקרעת בין הרצון לשמור על השקט על ידי העלמת עין מהפרות מינוריות של ה"סטטוס קוו" בידי ישראל, לבין הצורך להפגין לציבור שלה ולגורמים אחרים באזור שהיא מסוגלת להתייבב כנגד ישראל.

הרשות הפלסטינית גם כן לכודה בין שני כוחות מנוגדים – ישראל וירדן – ומרחב התמרון שלה מוגבל. הואיל ואין לה היתר לפעול בירושלים וממילא מבחינה פוליטית היא חלשה בהרבה מירדן, הרשות הפלסטינית צריכה את עזרת הממלכה כדי למנוע מישראל לפגוע באינטרסים מוסלמיים ברחבה.⁷⁴ שיתוף פעולה של הרשות עם עמאן יאפשר לה לכלל הפחות לטעון לתפקיד פעיל כלשהו בעיר הקדושה, בניגוד למצב הקיים בו ירדן סוגרת עסקאות משלה עם ישראל. אך בה בעת, התפקיד הירדני ברחבה הקדושה נתפס על ידי מרבית הפלסטינים ככא על חשבונם. איזון האינטרסים הסותרים הללו מוביל לעתים קרובות את רמאללה למתוח ביקורת פומבית על מדיניות עמאן, גם כאשר היא עשויה לקבל ואף לאמץ את השלכותיה המעשיות.

גם התנועות האסלאמיות לא יכולות להתחמק מהמתח בין דאגות שונות. חמאס מעודד את הפיכת גל המחאה והאלימות לאינתיפאדה בהיקף מלא;⁷⁵ הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל – בשונה מהפלג הדרומי לו יש חברי בכנסת – שומר על פרופיל נמוך מאז הוצא הארגון מחוץ לחוק באמצע נובמבר, אך מנהיגיו שותפים במידה רבה לאותו יעד.⁷⁶ בה בעת, שתי התנועות מודאגות מההשלכות האפשריות: עבור חמאס, תגובת-נגד ישראלית בעזה; ועבור הפלג הצפוני, אכיפה נוקשה יותר על ידי הוצאתם מחוץ לחוק של ארגונים נוספים המסונפים אליו.

כל אחד משלושת הצדדים העיקריים לסכסוך ברחבה – ישראל, ירדן ואף שיש לה תפקיד מצומצם יותר, גם הרשות הפלסטינית – לכוד בין הצורך בשותף מבחון, המחייב ריסון ואיפוק, לבין הלחצים מציבורים חזקים מבית, הדורשים עמדה נוקשה ואנוכית יותר. הדינמיקה הזאת, שמחייבת את הצדדים לתמרן כל הזמן בין תביעות מתחרות, איננה מנבאת את המשך הרגיעה.

IV. מסקנות

ניתן לצמצם את הסכנה להתלקחות חדשה ברחבה הקדושה ולהחרפת העימות ברחבי ישראל, הגדה המערבית ועזה שהיא עלולה לטמון בחובה. בחודשים האחרונים, הצלחת יישום ההבנות מהשנים 2014 ו-2015 עלתה על הציפיות של רבים. ההבנות הביאו לידי ביטוי את הנוסחה הניצבת בלב ה"סטטוס קוו" – גישה ותפילה למוסלמים, גישה בלי תפילה ללא-מוסלמים ובהם יהודים. בעתיד הנראה לעין, זוהי קרוב לוודאי התוצאה הטובה ביותר האפשרית, אך להסדר הזה יש סיכוי לשרוד רק אם ישראל

⁷² קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם דיפלומט ירדני, עמאן, 15 בנובמבר 2015. ערן לרמן ויעקב עמידרור, "שגשוג וביטחון ירדני: היבט חיוני של המדיניות הישראלית". נייר עמדה מס. 323 של מכון בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, דצמבר 2015. "הפרלמנט הירדני מצביע בעד גירוש השגריר הישראלי", אי.א.פי, 26 בפברואר 2014. "מחוקקים ירדניים תובעים את גירוש השגריר הישראלי", חדשות אלבאובא, 21 בספטמבר 2015.

⁷³ לאחרונה המופתי של ירושלים שי"ח עיכרימה סברי הביך את עמאן כשהעביר ביקורת ציבורית על הווקף הירדני בשל כך שלא הגיב להרחקת המורביתון מהאתר בידי ישראל. "סברי: [הווקף הירדני] לא עשה דבר בסוגיית איסור כניסת המתפללים", 3 בפברואר 2016, <http://www.pls48.net/?mod=articles>, &ID=1206206#.VrMnw7J97IU

⁷⁴ זו הייתה הסיבה העיקרית לכך שעבאס חיפש להשיג הסכם עם ירדן לגבי הגנת המקומות הקדושים. ההסכם מכיר בירדן כבעלת המשמורת על האתר ובפלסטין כריבון העתידי של ירושלים. ההסכם הירדני-פלסטיני על המקומות הקדושים בירושלים, 31 במרץ 2013.

⁷⁵ נאום של אסמאעיל הניה, חאן יונס, 8 בינואר 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=f2dlamhbgc>.

⁷⁶ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם חבר בתנועה האסלאמית, אום אל פאחם, 9 בינואר 2016.

וירדן ימשיכו ליישם את ארבע ההבנות שהמלך עבדאללה וראש הממשלה נתניהו התחייבו להן. כל סימן לשחיקה צריך להיבלם מיידית. באם העבר מעיד על העתיד, יש להקדיש תשומת לב מיוחדת לשחיקה בתקופת הזמן שקודמת לפסח ולהגי תשרי – ובפרט סוכות – שחלים השנה באפריל ובאוקטובר בהתאמה.

כפי שכתבה קבוצת המשבר בעבר, אפשר לחזק עוד יותר את ה"סטטוס קוו" על ידי מתן תפקיד משמעותי לפלסטינים באתר הקדוש, כמו גם באמצעות הובלת שיח לאומי בידי הממשלה בישראל על שאלת חשיבותו היחסית של הר הבית לציבור הישראלי ומידת השימוש הנוכחית של התביעה המשולשת של הדתיים-לאומיים לגישה, תפילה וריבונות. במצב העניינים הנוכחי, מבין השלוש רק הקלה על גישת יהודים היא אפשרית, וגם היא עשויה להתאפשר רק לאחר שישקטו הקולות הרמים הקוראים להחלת הריבונות הישראלית והתרת תפילת יהודים על ההר.⁷⁷ בצד הפלסטיני סוג אחר של הכרזות חייב להיפסק – בראש ובראשונה שלילת המקדש. מנהיגים פלסטינים צריכים להבהיר שגישת יהודים, ללא תפילה, היא חלק מהסטטוס קוו זה שנים ארוכות, וכל עוד למוסלמים יש אפשרות לגשת לאתר ולהתפלל בו והוקף מנהל את האתר, הרחבה צריכה להישאר פתוחה למבקרים בני כל הדתות. עם זאת, השקט היחסי הנוכחי כנראה לא ימשך, בפרט כאשר המתרחש נמשך במקומות אחרים. כאשר יגיעו החגים היהודיים, עצם הידיעה על כוונה להשליך אבנים עשויה בקלות לדרדר את ישראל וירדן חזרה למשחק סכום אפס של כניסת יהודים מול כניסת מוסלמים.⁷⁸ הפלסטינים יגיבו לכל פרובוקציה. די בכך כדי לגרום להסלמה, כפי שארע בשנתיים האחרונות. השמירה על מסגרת ארבע ההבנות תותיר למשטרת ישראל רק אפשרות אחת: למנוע באופן נרחב יותר הגעת פרובוקטורים פוטנציאליים לאתר, וליישם שיטור פולשני יותר ברחבה עצמה בכדי להתמודד עם פרובוקציות שבכל זאת יתרחשו שם. אפשרות זו עדיפה כנראה על פני מניעת כניסת מוסלמים על בסיס גיל או מגדר, שעשויה לעורר תגובת נגד פלסטינית חריפה. שמירה על הרגיעה באתר תהיה אפילו קשה יותר השנה משום שההתנגשויות ברחבה הקדושה ב-2015 הציתו גל אלימות, שגם אם שכך מעט, נראה שיש לו חיים משל עצמו.

מלבד המשך יישום הבנות עבדאללה-נתניהו, כדי להאריך את ההפוגה הנוכחית על כל הצדדים לנקוט בצעדים הבאים:

- מאז נובמבר 2014, אימצו כמה מנהיגים יהודים ומוסלמים את המלצות קבוצת המשבר הבינלאומית לקיים דיאלוג חשאי. יש להמשיך ולהרחיב את הדיונים האלה, בפרט על ידי הפגשה של גורמים פרגמטיים וגורמים אידיאולוגיים יותר בתוך כל דת או לאום. בתנאים הנוכחיים הדיאלוג הפנים-לאומי קל יותר ליישום ואפקטיבי מכפי שאפשר היה לצפות בהפגמת הלגיטימיות של הדרישות הדתיות של הצד השני.⁷⁹ בטווח הקצר, קבוצות אלה יכולות להתוות דפוסי פעילות פחות פרובוקטיביים ברחבה וגם להוות בסיס למנגנון שיאפשר ניהול משברים בסוגיית המקומות הקדושים, אשר חסרונו מורגש כעת. בטווח הרחוק, התמיכה של מנהיגים דתיים תהיה חיונית לכל הסכם פוליטי, בפרט בנוגע לסוגיות דתיות אך גם בכלל.⁸⁰

⁷⁷ כך הדבר גם לגבי הצהרות של יהודים ישראלים לפיהן רק המבנה הדרומי ביותר על הר הבית (היינו מסגד אל-אקצה המכונה גם מסגד אל-קובילי) קדוש למוסלמים, ולא הרחבה עצמה. טענה זו סותרת מאות שנים של תיאולוגיה אסלאמית ונתפסת כעדות לרצונה של ישראל לחלק בסופו של דבר את הר הבית בין מוסלמים ליהודים. ב-1495 התייחס מוג'יר אל-דין אל-עולימי אל-חנבאלי (1456-1522), קאדי ירושלמי והיסטוריון, אל המתחם כולו בתור "אל-מסג'ד אל-אקצה אל-שריף" (מסגד אל אקצה המכונה) בספרו "אל-אונס אל-גלילי פי תריק אל-קודס וא-ח'ליל". ראו: מוסטפא אבו-סוואי, "הארץ הקדושה, ירושלים ומסגד אל-אקצה בקוראן, בסוגה ובמקורות ספרותיים אסלאמיים אחרים", ברשות קבוצת המשבר הבינלאומית.

⁷⁸ פעיל בכיר אמר לקבוצת המשבר הבינלאומית "פסח לא יעבור בשקט". קבוצת המשבר, ירושלים, ינואר 2016. גורמים ישראלים וירדנים אינם שותפים לעמדה זו.

⁷⁹ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיונות עם משתתפים בדיאלוגים פנים-דתיים בנושא הר הבית, אוקטובר 2015 – מרץ 2016.

⁸⁰ אחד הנושאים החשובים ביותר שיש לקבוע בשיחות הקבע, במידה ויערכו ובהנחה שישראל לא תזכה לריבונות על כל הרחבה הקדושה, יהיה האם תותר שם תפילת יהודים. באופן מפתיע אולי, מנהיגים מוסלמים פלסטינים רבים אמרו לקבוצת המשבר הבינלאומית שבמידה והאתר לא יהיה עוד תחת כיבוש ישראלי והמוסלמים יהיו בעלי הבית בו, אפשר יהיה במסגרת הסכם על שתי מדינות או מדינה חוקתית אחת להתיר תפילת יהודים. קבוצת

□ הווקף יוכל להעניק יותר חופש גישה ותנועה ברחבה ליהודים דתיים, כולל שוחרי המקדש (כפי שהיה לפני שנת 2000), וזאת אם יהיו לירדן המעמד והלגיטימציה שהם פועל יוצא של סמכות מסוימת לגבי כניסת לא-מוסלמים לאתר, כפי שהיה לפני שנת 2000. משטרת ישראל והווקף יכולים לתאם ביניהם, בחשאי ובהסכמה הדדית, איסורי כניסה על פרובוקטורים פוטנציאליים שהפרו בעבר את הסטטוס קוו. במקביל לכך, הווקף יכול לשוב ולמכור לתיירים – כפי שעשה גם כן לפני שנת 2000 – כרטיסי כניסה לשני המסגדים (אל-אקצה וכיפת הסלע) ולמוזיאון האסלאמי. ישראל סירבה עד כה להשיב על כנו את ההסדר הזה, שכן לטענת פקידיה ירדן תובעת את הזכות להטיל וטו על כניסת מבקרים לא-מוסלמים מסוימים וגם כי איננה יכולה לקחת את הסיכון שהווקף יסרב על דעת עצמו למכור כרטיסים ליהודים שהוא מחשיב כבלתי רצויים ברחבה.⁸¹ יתכן שיש דרך לרבע את המעגל הזה. תחילה, ירדן וישראל יכולות להסכים למנוע כניסת אדם לרחבה רק על בסיס הסכמה משותפת ביניהן. כמו כן, הואיל והכניסה לשני המבנים הקדושים היא רגישה במיוחד, אף יותר מאשר לרחבה עצמה, אפשר לבדוק האם לשם כך פעילים יהודים יסכימו לוותר על הזכות להיכנס לבניינים אלה, לפחות בעתיד הנראה לעין, עד שיושג שקט בר קיימא ואפשר יהיה לחשוב על הסדרים חדשים.⁸²

□ משטרת ישראל והווקף צריכים להבחין בין סוגי הפעילות הפוליטית השונים ברחבה. למורביתון שיושבים בקבוצות לימוד ותפילה באתר וצועקים מדי פעם על הפעילים היהודים המסיירים ברחבה, אין את אותה השפעה כמו לאלה החוסמים את דרכם של יהודים ויורקים עליהם. באותו אופן, לביקור של אישיות פוליטית שולית המבקרת בקצה הרחבה אין את אותה השפעה כמו ביקור מצולם של שר בממשלה המטפס אל הרחבה העליונה בסמוך לכיפת הסלע מלווה באנשי אבטחה ומצלמות, וקורא ליישום ריבונות יהודית ולהחלפתה בסופו של דבר של כיפת הסלע במקדש השלישי. לא כל סוגי הפעילות באתר מהווים בהכרח הפרה של ה"סטטוס קוו".

□ להרגעת הרוחות על הרחבה עשוי להיות תוצר לוואי חיובי: הגברת התיירות הבינלאומית, שצנחה באופן חד בשנים האחרונות. לפי משטרת ישראל, בשנת 2010 נכנסו לרחבה 400,000 תיירים, אך ב-2015, לאחר שנתיים של אלימות לסירוגין, מספרם פחת ביותר מחצי ועמד על 192,000 בלבד.⁸³ החזרת התיירות עשויה גם להפחית את חלקם היחסי של היהודים בסך הכולל של המבקרים, כל עוד גישת מוסלמים לאתר איננה מוגבלת, וכך לצמצם את הרושם כאילו ישראל פועלת לחלוקת האתר בין שני הצדדים.

אך צעדים אלה לא ייתנו מענה לגורם המשמעותי ביותר המפריד בין בעלי העניין השונים בסוגיית הר הבית. עבור יהודים ישראלים, הרחבה הקדושה נמצאת בתוך שטח ישראל הריבונית וכפופה לפיכך לחוק הישראלי, גם אם הממשלה בוחרת לרסן את ביטויי הריבונות שם. הממלכה האשמית, מצדה, סיכנה לפחות במידה מסוימת את הלגיטימיות שלה על שטח שנמצא תחת נאמנותה אך מחוץ לגבולותיה, במקום בו מרבית הפלסטינים עוינים את סדר היום של הממלכה. עבור הפלסטינים הרחבה היא שטח כבוש, חד וחלק.

ישנן כמה דרכים לצאת מהתסבוכת הזאת, ובפרט הסכם קבע על שתי מדינות או הסכם ביניים ארוך טווח בין ישראל לפלסטינים המיישב גם את התביעות המתחרות של הפלסטינים והירדנים.

המשבר הבינלאומית, ראיונות עם גורם רשמי במשרד הווקף של הרשות הפלסטינית, ירושלים, 28 בדצמבר 2015; שר לשעבר ברשות הפלסטינית, ירושלים, 27 באוקטובר 2015; אימאם אל-אקצה, ירושלים, 28 בדצמבר 2015; חבר בולט בהנהגת הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית בישראל, ירושלים, 25 בנובמבר 2015. מנהיגים מוסלמים אחרים מתנגדים בתוקף לתפילת יהודים במקום בכל נסיבות שתהיינה. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיונות עם חבר הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל, ירושלים, 12 בדצמבר 2015; חבר מועצת הווקף, ירושלים, 7 בינואר 2016.

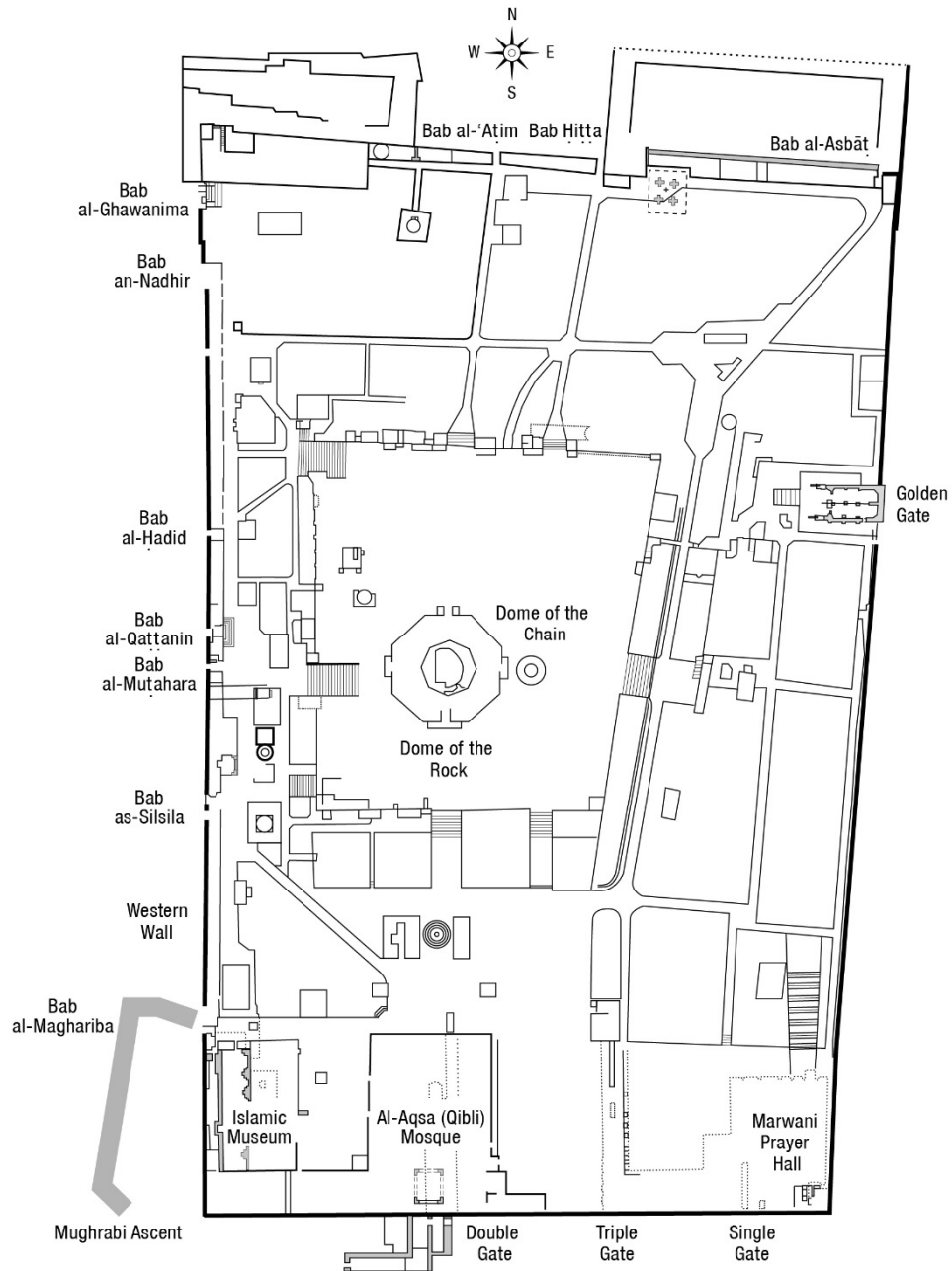
⁸¹ קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם גורם ישראלי המעורב בניהול הרחבה, ירושלים, 4 בנובמבר 2015. גישה לרחבה העליונה, ולא למבנים עצמם, היא כרגע בראש מעיניהם של מרבית שוחרי המקדש. קבוצת המשבר הבינלאומית, ראיון עם פעיל בכיר מקרב שוחרי המקדש, ירושלים, 26 בינואר 2016. הווקף יכול להימנע ממכירת כרטיסים לאנשים שהפרו כמה פעמים את הסטטוס קוו ונתפסים על ידי הפלסטינים כמעוררי פורענות.

⁸³ ארנון סגל, "עליה להר 2009-2015: התיירים נוטשים", מקור ראשון, 10 בינואר 2016.

אלא שכעת, בהתחשב במצבו של התהליך המדיני ובמגמות הרווחות בקרב הציבור היהודי והציבור הפלסטיני גם יחד, הרהורים כאלה הם בגדר דמיונות. עד שהתייחסות לסוגיות המהותיות יותר תהיה אפשרית, הצורך המרכזי שעל הפרק הוא לייצב את הרגיעה המפתיעה, גם אם השברירית, אשר שוררת כיום ברחבה הקדושה.

ירושלים, אפריל 2016

Appendix A: Map of the Holy Esplanade

Map redrawn by Crisis Group, based on a map in Gideon Avni and Jon Seligman, *The Temple Mount 1917-2001: Documentation, Research and Inspection of Antiquities*, 2001. Courtesy of the Israel Antiquities Authority.

International Crisis Group

Headquarters

Avenue Louise 149
1050 Brussels, Belgium
Tel: +32 2 502 90 38
Fax: +32 2 502 50 38
brussels@crisisgroup.org

New York Office

newyork@crisisgroup.org

Washington Office

washington@crisisgroup.org

London Office

london@crisisgroup.org

Regional Offices and Field Representation

Crisis Group also operates out of over 25 locations in Africa, Asia, Europe, the Middle East and Latin America.

See www.crisisgroup.org for details